

**GÜNEYBATI BALKANLARDA BİR SANCAĞIN TEŞKİLİ:
ARŐIV BELGELERİNE GÖRE ÇAMLIK
MUTASARRİFLİĞİNİN İHDASI**

Murat ÇELİK*

ÖZ

19. yüzyılda Rumeli’de görünür olan sorunların halli için siyasî ve askerî önlemlerin yanı sıra idarî olanlar da kullanılmıştır. Bunun için Çamlık’ta olduğu gibi kimi vilayetler idarî bakımdan yeniden örgütlenmiş, önemli görülen bölgelerde sancaklar ihdas edilmiştir. Rumeli’deki son Osmanlı topraklarından biri denebilecek Çamlık, Arnavutluk bağımsızlığı bakımından da bir dönüm noktası olmuştur. Önemli geçmişine karşın Çamlık ne coğrafi ne de idarî bakımdan müstakil olarak Türkçe literatürde henüz yeterince incelenmemiştir. Bu çalışmada Çamlık bölgesinin coğrafi sınırları çizilerek siyasî ve askerî önemi üzerinde durulmuş, bunun yanı sıra Osmanlı idarî elitinin bölgedeki Yunan talepleri ile Arnavut siyasetinin önüne geçmek amaçlı geliştirdiği idarî tedbirler tartışılmıştır. Tartışma genel hatlarıyla Osmanlı arşiv belgeleri üzerinden sürdürölmüştür. Araştırmanın sonunda askerî ve siyasî problemlerin halinde idarî düzenlemelerin çoğu defa istenilen sonucu vermediği neticesine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gümenice, Çamlık, Yanya, Balkanlar, Osmanlı Devleti.

*Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakölte, Bilim Tarihi Bölümü, Ankara, ORCID: orcid.org/0000-0002-9460-8767, E-posta: mcelik@aybu.edu.tr.

MURAT ÇELİK

**ESTABLISHING OF A SANJAK IN THE SOUTHWESTERN
BALKANS: THE MUTASARRIFATE OF CHAMERIA
ACCORDING TO ARCHIVAL DOCUMENTS**

ABSTRACT

In the 19th century, political and military measures, as well as administrative ones, were used to solve the problems that were visible in Rumelia. For this purpose, some provinces, such as Çamlık, were reorganized administratively and sanjaks were established in some regions. Çamlık, which can be considered one of the last Ottoman territories in Rumelia, was also an important turning point for Albanian independence. Despite its important history, Çamlık has not yet been sufficiently and independently analyzed in Turkish academic literature, either geographically or administratively. In this study, the geographical boundaries of the Çamlık region are drawn and its political and military importance is emphasized, as well as the administrative measures developed by the Ottoman administrative elite to prevent Greek demands and Albanian politics in the region are discussed. The discussion is based mainly on Ottoman archival documents. At the end of the research, it is concluded that administrative arrangements often did not yield the desired results in solving military and political problems.

Keywords: Igoumentisa, Chameria, Ioannina, Balkans, Ottoman State.

EXTENDED ABSTRACT

This research focuses on Çamlık Sanjak, which was established by the Ottomans in the 19th century in the region. The Albanians call the region as Chamerya while Greeks as Northern Epirus. The fact that Çamlık has a unique history in terms of Albanian, Greek and Ottoman history makes the region remarkable. However, there is no independent research on the formation of the Sanjak of Çamlık. It was not until the 19th century that Çamlık gained an administrative structure thanks to the Ottomans. The long coastline stretching from the southern shores of Avlonya [Vlorë] to Preveze [Preveza] remained the Ottoman geography closest to Europe, and in the 19th century it was given a new legal structure as a sanjak.

The subject of this study has two aspects. One aspect is related to the Ottoman administrative structure and the other to regional history. Therefore, many studies have been written on these two aspects. The history of Ottoman organization is one of the most intensively studied realms in this respect. There are many studies that focus on the administrative structure,

GÜNEYBATI BALKANLARDA BİR SANCAĞIN TEŞKİLİ:
ARŞİV BELGELERİNE GÖRE ÇAMLİK MUTASARRİFLİĞİNİN İHDASI

especially after the Tanzimat. The fields of administrative law and administrative history have a wealth of material on the new administrative structure in the Ottoman State and the transformation of the sanjaks and provinces. The Ottoman administrative structure was also intensively discussed within the framework of the provincial regulations of 1864 and 1871. However, it is understood that Çamlık has not yet been discussed in a qualified manner in the literature. As for Çamlık or Chamerya, it was not directly mentioned as one of the last sanjaks of the Ottoman State. Mostly, its name was indirectly referred to, either when Yanya [Ioannina] fell to the Greeks, or when Albanian migrations and exchanges were mentioned. As a result, there is no study in which Çamlık, which has an important position in the shaping of the Southwestern Balkans region in the 19th century, is examined independently. Therefore, in addition to defining Çamlık, the study makes two claims about Çamlık by discussing the attitudes of the Ottoman ruling elites when faced with a problem.

The Ottomans took many factors into consideration while developing administrative organizations. Especially in a multi-lingual, multi-religious and multi-cultural geography like the Balkans, they proceed cautiously in equations with many unknowns. The Ottoman elites were very eager to use this instrument as administrative structuring became an effective tool with the Tanzimat. When there was a problem in a region, they were very eager to change the administration, especially in terms of local participation in the governance mechanism. However, in the Balkans, as in Lebanon, changing administrative structures failed to produce the desired results. The organization of Çamlık as a sanjak within the Vilayet of Ioannina did not yield the desired result as it was located in the center of the Albanian-Greek conflict, and moreover, it was a geography manipulated by Italian expansionism. Perhaps one of the most important reasons for this result is that Çamlık, like Ioannina and Berat, was far from a historically established civic structure in the region.

After the Ottoman rule, the region could not be shared and the struggle over it continued. Therefore, it may be suggested to reconsider the changes in the administrative organizational structure. Another issue that needs to be highlighted and discussed is the borders and geography of Çamlık region. It may be appropriate to consider Çamlık within the aforementioned regional categories, just like Matlık [Mat], Laphık [Lab-Labëria], Toskalık [Tosk-Toskëria] and Kegalık [Gheh-Ghegëria] in the regions settled with Albanians. If such an approach is possible, perhaps it would be easier to analyze the administrative structure in Çamlık.

The study is basically organized under two main headings. The first heading is about the geographical definition of Çamlık and its boundaries. The second title deals with the process of the establishing a sanjak under the name of Çamlık in the province of Yanya [Ioannina] within the borders defined in the first title. In both chapters, due to the lack of previous studies on the subject, primary sources are consulted and Ottoman archival documents are used in a hierarchical order. For this purpose, the political situation was emphasized, followed by the negotiations and correspondence for the establishment of the sanjak. The situation is first outlined and then interpreted on the basis of the archival documents. Moreover, the testimonies of sources such as memoirs were also used.

Since the Ottomans made the Balkans their homeland, Rumelia was considered as the strongest administrative part of the Ottoman State and the main source of both military and economic resources of the state. Such a large area was first planned as a Rumelia Beylerbeylik. It was then organized into sanjaks and kazas. However, the use of new technological means such as telegraph and railway by the Ottomans in the 19th century facilitated the administration and management compared to the previous periods, and the demands of the peoples of the region to establish their own political administration forced the Ottoman administrative elites to make some changes in the administrative structure. The Ottoman administrative elites also made great efforts to administer the vast territories of the state by establishing new sanjaks and autonomous administrations, as in Lebanon.

The establishing of Çamlık Sanjak was made possible by the intention to facilitate the administration of the Epirus region, which was becoming an international problem, as well as to intervene in local public order problems. However, both the Montenegrin and Balkan events did not allow the sanjak to remain as an administrative structure for a long time, and the intended benefit was not achieved with the annexation of the region to Greece. The conclusion from the Çamlık experience is that military and administrative arrangements made for military and political purposes during the Ottoman period were also likely to fail due to military and political purposes. This is because the example of Çamlık has shown that highly bureaucratic and concrete tools, such as the administration, can be superficial and inadequate in dealing with political issues that are deeply rooted in different areas. Although educational tools were more qualified solutions to social problems, the costly investments and lengthy implementation processes made such measures inadequate as long-term initiatives in the Ottoman State.

GÜNEYBATI BALKANLARDA BİR SANCAĞIN TEŞKİLİ:
ARŞİV BELGELERİNE GÖRE ÇAMLIK MUTASARRIFLIĞININ İHDASI

Giriş

Araştırma, bugün Arnavutların Çamerya, Yunanların Kuzey Epir olarak tanımladığı bölgede 19. yüzyılda Osmanlılar tarafından tesis edilmiş olan Çamlık sancağının kuruluşunu konu edinmektedir.¹ Çamlık'ta müstakil ve modern idarî bir yapı 19. yüzyılda kurulmuş, Avlonya'nın güney kıyılarından Preveze'ye kadar uzanan uzun sahil şeridi sancak vasfı ile yeni bir idarî yapıya ancak Osmanlılar tarafından kavuşturulmuştur. Bölgenin Adriyatik'teki ticaret ile İtalya'ya olan yakınlığından kaynaklı önemine karşın Çamlık'ın geçmişine ilişkin müstakil ve doğrudan araştırmalar nispeten sınırlıdır.²

Bu çalışmada konunun iki yönü üzerinde durulmaktadır. Bunlardan biri Osmanlı idarî yapısı, diğeri bölgesel tarihtir. Osmanlılardaki teşkilat tarihi yoğun çalışılmış bir alan olduğundan özellikle Tanzimat'tan sonraki idarî yapılanmanın merkezde olduğunu anlatan pek çok çalışmadan söz edilebilir. Dolayısıyla Osmanlılardaki sancak ve vilayetlerin dönüşümü idare hukukunun yanı sıra idare tarihiyle de ilgili olduğundan haklarında çokça araştırmanın bulunduğu ifade edilebilir. Keza 1864 ve 1871 tarihli vilayet nizamnameleri çerçevesinde de Osmanlı idarî yapılanması yoğun bir biçimde tartışılmıştır.³ Çoğu defa dolaylı bir biçimde adına atıfta bulunulmuş olsa da

¹ Bölge ve civarı için ilk önemli çalışma için bkz. Halil İnalçık, *Hicri 835 Tarihli Süret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1954.

² Dolaylı çalışmalar için bkz. Filiz Yazıcıoğlu, *Yanya'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Tanzimat Uygulamaları (1830-1876)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Davut Hut, İstanbul 2023; İlkay Erken, "Müstakil Serfiçe Sancağının Teşkili ve İdaresi (1881-1888)", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 44, 2021, s. 203-223; İlkay Erken, *Yanya Sancağının İdari Yapısı ve yerleşim Birimleri (1867-1913)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Nedim İpek, Samsun 2019; Irieda Hamzaj, *Balkan Geopolitics and Chameria Question*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışan: Doç. Dr. Sezgin Kaya, Bursa, 2019; Yücel Yiğit, "Prizren Sancağının İdari Yapısı (1864-1912)", *History Studies International Journal of History*, Cilt II, Sayı 1, 2010, s. 114-146.

³ Erkan Tural, "Osmanlı Taşrasında Fransa Etkisi - 1864 Nizamnamesi'nin Arkasında III. Napolyon mu vardı?", *1864 Vilayet Nizamnamesi*, (ed.) Erkan Tural ve Selim Çapar, Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara 2015, s. 69-96; Metin Ünver, "Vilayet Nizamnamelerinin Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatına Etkileri (1864-1876)", *1864 Vilayet Nizamnamesi*, (ed.) Erkan Tural ve Selim Çapar, Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara 2015, s. 96-125; Mustafa Gençoğlu, "1864 ve 1871 Vilayet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, 2011, s. 29-50; Musa Çadırıcı,

MURAT ÇELİK

söz konusu sancak ya Yanya'nın idarî yapısı ele alındığında ya bölgenin Yunanların eline geçmesi söz konusu olduğunda ya Arnavut göçlerinde ya da mübadele ele alındığında hatırlanmış ve konu edinilmiştir.⁴ Bu yüzden Osmanlı Devleti'nin son dönem sancaklarından biri olan Çamlık'ın Türkçe literatürde henüz bağımsız bir şekilde ele alındığı söylenemez. Bu nedenle bu çalışmada bir yandan merkezî bir idarî yapı olarak Çamlık tanımlanmış, diğer yandan da Osmanlı yönetici elitinin bir sorunla karşı karşıya kaldığında takındığı idarî tavrı değerlendirilmiştir.

Osmanlılar Balkanlarda idarî teşkilatlarını geliştirirken pek çok etkeni de hesaba katmış, bilhassa Balkanlar gibi çok dilli, çok dinli ve çok kültürlü bir coğrafyada dikkatle hareket etmişlerdir. Zaten Osmanlı eliti Tanzimat ile birlikte etkili bir yönetim aracı haline gelen idarî yapılanmayı bir yönetim enstrümanı olarak kullanmakta son derece istekli olmuş, bir bölgede sorun yaşandığında idaredeki değişiklik, başvurdukları ilk tedbirlerden biri haline gelmiştir. Ne var ki Lübnan'da yapıldığı gibi Balkanlarda uygulamaya konulan idarî düzenlemeler istenen neticeyi

"Türkiye'de Kaza Yönetimi (1840-1976)", *Belleten*, Cilt LIII, Sayı 206, 1989, s. 237-257; İlber Ortaylı, *Tanzimat'tan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*, Hil Yayın, İstanbul 1985.

⁴ Özcan Pehlivanoglu, "Güneydoğu Avrupa'da (Balkanlar) Türk İzleri", *Yeni Türkiye*, Cilt 66, Sayı 1, 2015, s. 261-272; Ermal Nurja, *Yanya Vilayeti Amed-Reft Defterlerine Göre Yanya'da Dini Kurumlar, Yapılar ve Dini Hayat (XIX Yy. Sonu- XX Yy. Başları)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Cahit Baltacı, İstanbul 2009; Erhan Türbedar, "Yunanistan-Arnavutluk İlişkileri: Balkanların Tedirgin Dostları", *Karadeniz Araştırmaları: Balkan, Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 2004, s. 109-120; Halil Özcan, "Arnavutluk'un Atina Büyükelçiliği Raporları Temelinde Türk-Yunan Mübadelesinde Müslüman Arnavutların Durumu", *90. Yılında Lozan ve Türkiye Cumhuriyeti Uluslararası Sempozyumu (13-15 Kasım 2013, Ankara)*, (yay. haz.) Duygu Türker ve Murat Saygın, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 2015, s. 149-179; Hiriet Ziberi, "Balkan Savaşlarının Balkanlar'a Yansıması", *Uluslararası Balkan Sempozyumu: Balkan Savaşlarının 100. Yılı: 11-13 Mayıs 2012 / İstanbul: Bildiriler*, (ed.) Kenan Gültürk ve S. Bilal Nur, Bağcılar Belediyesi Başkanlığı, İstanbul 2012, s. 318-325; Mustafa Durdu, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Arnavutluk'ta 1847 Toskalk İsyanı ve Osmanlı Devleti'nin Müdahalesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt XIII, Sayı 69, 2020, s. 312-336; Emine Gümüşsoy, "1854 Yanya-Tırhala Olayları ve Osmanlı Devleti", *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, Sayı 19, 2008, s. 97-112; Sibel Turan ve Demet Şenbaş, "A Problem Between Albania and Greece: Cham Albanians", *Conflict Areas in the Balkans*, (ed.) Pınar Yürür ve Arda Özkan, Lexington Books, Lanham 2020, s. 109-124; Miranda Vickers, *The Cham Issue: Albanian National & Property Claims in Greece*, Conflict Studies Research Centre, Royal Military Academy Sandhurst, Camberley 2002; Sherif Delvina, *Low Albania (Epirus) and Cham Issue*, Eurorilindja, Tiranë 2006; George Walter Gawrych, *Ottoman Administration and the Albanians 1908-1913*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1980.

**GÜNEYBATI BALKANLARDA BİR SANCAĞIN TEŞKİLİ:
ARŞİV BELGELERİNE GÖRE ÇAMLIK MUTASARRIFLIĞININ İHDASI**

vermekten uzak kalmış,⁵ Arnavut ve Yunan anlaşmazlığının merkezinde yer alması, üstüne üstlük İtalyan yayılcılığının manipüle ettiği bir coğrafyada bulunması gibi nedenlerden ötürü Çamlık'ın bir sancak olarak teşkilatlandırılması başarılı bir şekilde sonuçlanmamıştır. Belki bu durum Çamlık'ın Yanya ve Berat gibi bölgede hem tarihi hem de oturmuş sivil yapıya sahip bir geçmişi bulunmayışından da kaynaklanmış olabilir.

Bu çalışma ile dikkat çekilmesi amaçlanan ve tartışmaya açılan diğer bir husus ise Çamlık bölgesinin sınırları ve coğrafyasıdır. Matlık,⁶ Laplık,⁷ Toskalık⁸ ve Kegalık'taki⁹ gibi Çamlık da Arnavutlarla iskân edilmiş bölgelerden biridir. Bu bakımdan çalışma temel olarak iki ana başlık etrafında ele alınmıştır. İlk başlık Çamlık'ın coğrafi olarak tanımlanması ve sınırlarıyla ilgilidir. İkinci başlık ise Yanya vilayetine bağlı Çamlık sancağının kurulma sürecidir. Konu arşiv belgelerine dayandırılarak değerlendirilmiştir. Bu yüzden birincil kaynaklara başvurulmuş, Osmanlı arşiv belgelerinden kronolojik bir sıra gözetilerek faydalanılmıştır. Bunun için öncelikle siyasî durum ele alınmış, daha sonra sancağın tesisi için sürdürülen görüşler ve yazışmalar takip edilmiştir. Böylece arşiv belgelerine dayanılarak önce durumun çerçevesi çizilmiş, daha sonra konu elde edilen hatırat gibi kaynakların şahitliğinde incelenmiştir.

1. Çamlık Bölgesi

Çamerya [Çamëria] veya Çamuriya [Τσαμουριά] isimleriyle de anılan bölge Osmanlılar tarafından Çam ismiyle adlandırılmış, arşiv belgelerinde ise çoğu defa Çamlık olarak tanımlanmıştır. Kelimenin anlamına ilişkin pek çok iddia bulunmakla birlikte bir görüşe göre bölgenin adı Türkçe çam ormanı anlamına gelen 'çamlık'tan alıntıdır.¹⁰ *Kamusü'l-Âlam'da Şemsettin Sami, "Arnavudluğun cenûbunda bir hutta olub, Yanya vilâyetinin*

⁵ Maurus Reinkowski, *Düzenin Şeyleri, Tanzimat'ın Kelimeleri: 19. Yüzyıl Osmanlı Reform Politikasının Karşılaştırmalı Bir Araştırması*, (çev.) Çiğdem Canan Dikmen, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017.

⁶ Arnavutların en eski yerleşimlerinden biri olup Mat Nehri civarını oluşturan tarihi bölge; Osmanlı idari yapısında Debre merkezli kaza.

⁷ Toskalık'ın içinde yer alan, kuzeyde Avlonya, güneyde Ayasaranda, batıda Himare ile doğuda Ergirikası ve Premedi'ye kadarki tarihi bölge.

⁸ İşkumbin Irmağı'nın güneyinde Laplık ile Matlık gibi alt bölümleri içeren Arnavutlarca sakin tarihi coğrafya; Arnavutçanın lehçelerinden biri.

⁹ İşkumbin Irmağı'nın kuzeyinde İşkodra ve Malisya'yı da içine alan Arnavutlarca iskan edilmiş tarihi coğrafya; Arnavutçanın lehçelerinden biri.

¹⁰ Turan ve Şenbaş, *a.g.m.*, s. 114.

*Preveze sancağıyla Yanya sancağının nisf-ı garbisini teşkil ediyor. Ahâlisinin Çam tesmîye olunarak...*¹¹ kısa tanımlamasını yapmakta, ayrıca Yanya ve Preveze maddelerine de atıfta bulunmaktadır.

Çamlık, Balkan Yarımadası'nın güneybatı ucunda Arnavutlarca iskân edilmiş bir bölgedir. Bu bakımdan Arnavutların çok eski kabilelerinden geriye kalan Matlık ve Laplık'tan ayrı olarak üçüncü bir tarihi bölgeyi oluşturur. Bölgenin belli belirsiz kuzey sınırlarını Himare ve Ergirikası'nın [Ergiri] güneyinden Leskovik'e kadar uzanan bir hat çizer. Doğu sınırlarını ise Leskovik'ten başlatılarak Yanya'nın batısından geçirilecek hayali bir hat oluşturur. Yanya'dan Preveze'ye kadar uzanan ve coğrafyanın imkân verdiği diğer bir hat ise Çamlık'ın güney sınırlarını teşkil eder. Korfu'dan başlayıp Parga'dan geçerek Preveze'de sona eren sahil ise bölgenin batıdaki sınırlarını meydana getirir. Çamlık bugünkü Yunanistan ile tarihî bölgesel coğrafyadaki Epir'in önemli bir kısmına karşılık gelmektedir. Ne var ki Çamlık'ın Arnavutlarca tarihî vatanlarının bir parçası, Yunanlarca da Epir'in büyük bölümü içinde kabul edilmesi bölgeye ait sınırların tespitini siyasî bir soruna dönüştürmektedir. Keza Epir Osmanlı tarihi açısından değerlendirildiğinde de akla ilkin Yanya, Delvine ve Avlonya'dan müteşekkil üç Osmanlı sancağı gelmekte, Margiliç, Aydonat, Parga, Konispol ve Filat, Çamlık'ın önemli şehirleri arasında sayılmaktadır.¹²

Çamlık'ın en güneyinde yer alan Preveze'den kuzeye doğru sıralanmış olan Parga, Gümenice ve Korfu, tarihî olarak Osmanlı Devleti'nin Adriyatik kıyılarındaki önemli limanları olmuş, genel olarak kalelerle güçlendirilmiş bu yerlere de müstahkem mevki anlamında palanka denmiştir.¹³ İç kısımdaysa Ergirikası, Koniçe, Görice ve Narda bölgenin diğer önemli yerleşimlerini meydana getirmiştir. Yakınlardaki Yanya bölgenin hem ticarî hem de idarî merkezidir. Çamlık sahilinin kuzeyinden itibaren Kalayıç, Pağana, İskoviçe ve Sayada iskelesinden Delvine ovalarına uzanan yerlerle Margiliç'ten Korfu'nun karşı kıyısındaki Preveze,

¹¹ Şemseddin Sami, *Kamusü'l-A'lâ: 3. Cild*, Mihran Matbaası, İstanbul 1308, s. 1866.

¹² Michalis Kokolakis, *To ύστερο Γιαννιώτικο Πασαλίκι: χώρος, διοίκηση και πληθυσμός στην τουρκοκρατούμενη Ήπειρο (1820-1913)*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών. Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών, Αθήνα 2003, s. 112-119.

¹³ Bölgedeki şehir ve limanların palanka olarak adlandırılması için bkz. BOA. HAT. 1483/43. (H. 29.12.1216/M. 02.05.1802).

GÜNEYBATI BALKANLARDA BİR SANCAĞIN TEŞKİLİ:
ARŞİV BELGELERİNE GÖRE ÇAMLIK MUTASARRIFLIĞININ İHDASI

Ayasaranda, Aprıçe, Morto, Vola ve Kataytoz diğer önemli yerleşim birimlerini oluşturur.¹⁴

Adları anılan bu yerlerin Balkanların güneybatı limanlarını meydana getirmesinin yanı sıra yarımadaının İtalya'ya en yakın coğrafi bölümünü oluşturması, hem tarım hem de ticaret bakımından verimli topraklara sahip bulunması Çamlık'ı tarih boyunca önemli bir mevki haline getirmiştir. Bu yüzden bilhassa yabancı konsololar tarafından takip edilen bir coğrafya olmuştur.¹⁵ Çamlık bölgesi daha sonra Toskalık denilen Arnavutluk'un güney bölgesindeki isyanlarda da askerî önem kazanmış, Korfu başta olmak üzere İtalya'nın güneyi ile arasındaki deniz trafiğinin kontrolünde kullanılan limanlardan biri haline gelmiştir.¹⁶ Gümenice başta olmak üzere bölgedeki limanlar 17. yüzyıldan itibaren askerî faaliyetler sürdüren Venediklilerin de her zaman hedefinde olmuştur.¹⁷

Bölge nüfusunu, Hristiyanlığı benimseyen Ortodoks Arnavutlar, Osmanlılarla birlikte İslam'ı benimseyen Müslüman Arnavutlar başta olmak üzere Müslüman Türkler ve Ortodoks Rumlar meydana getirmiştir. Osmanlıların son dönemine değin bölge önemli Müslüman Arnavut ailelerin sahip olduğu çiftliklerle anılmıştır. Çamlık çok kısa bir süre de olsa Osmanlı idarî teşkilatında mutasarrıflık olarak teşkilatlandırılmış, bunun için idari ve sosyal önlemler alınmıştır. Çamlık sancak olarak kaldığı süre boyunca Osmanlı Mebusan Meclisine üye de göndermiş, bölge Meclis'te 18 Nisan 1912 - 5 Ağustos 1912 tarihleri arasında Şahin Bey Dino tarafından temsil edilmiştir.¹⁸

Bölgenin kaderi 1912'den sonra Türkler ve Arnavutların aleyhine bir gelişim göstermiş, 1913 Londra Konferansı'yla da sınır, bölgenin bu iki

¹⁴ Ali Birinci, "Ali Kemâlî Aksüt'ün Filât Hâtıraları", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 4, 1993, s. 437-466.

¹⁵ Petros T. Pizaniyas, *The Making of the Modern Greeks: 1400-1820*, Cambridge Scholars, Newcastle upon Tyne 2020, s. 242-390.

¹⁶ BOA. A. *JKT.MHM.* 2/77-8. (H. 23.10.1263/M. 04.10.1847); Durdu, *a.g.m.*, s. 333.

¹⁷ Özgür Oral, "Korfu'dan Atina'ya: Francesco Morosini'nin Mora Seferi'ne Dair Bir Günlük", *Türk-İtalyan Müşterek Harp Tarihi Sempozyumu Bildirileri 21-22 Ekim 2019*, (yay. haz.) Gültekin Yıldız ve Serkan Osmanlıoğlu, Millî Savunma Üniversitesi, Fatih Harp Tarihi Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2020, s. 143.

¹⁸ 1908 seçimlerinden sonra Draç, Yanya, Ergiri, Berat, Preveze, Manastır, Debre, İlbasan, Görice ve Serfice'den Meclis-i Mebusan'a seçilmiş mebusların isimleri için bkz. Aykut Kansu, *1908 Devrimi*, (çev.) Ayda Erbal, İletişim Yayınları, İstanbul 1995, 363-398.

unsuruna rağmen yeniden çizilmek durumunda kalmıştır.¹⁹ Yanya'nın Yunanistan'a dahil olmasıyla bölgenin Müslüman Türk ve Arnavut ahalisi uzun yıllar sürecek büyük zorluklarla karşı karşıya kalmış, antlaşmalara konu edilmiş, emlak ve mülkleri haksız bir şekilde el değiştirmiş, göçmen durumuna düşürülerek bir kısmı Türkiye'ye diğer önemli bir kısmı ise Arnavutluk'a iltica etmek zorunda bırakılmıştır.²⁰ Böylelikle 19. yüzyılda Yunanların eline geçmesiyle Çamlık 1950'lere kadar Müslüman Türk ve Arnavutlardan tamamen arındırılmıştır. Yunan kaynaklarında yörede yaşayan Müslüman Arnavutlar için 'Türk Arnavutları' denmiş,²¹ üzerinden bir asır geçmesine rağmen mesele henüz kapanmamış ve devletlerarası ilişkilerde konu edilmeye devam edilmiştir.

2. Çamlık Sancağının Tesisindeki Siyasî Durum

Balkanlar 16. yüzyılın sonundan itibaren Osmanlıların kuzey bölgelerinden başlayan geri çekilişiyle Avrupa başta olmak üzere Rusların siyasî emellerinin merkezinde yer aldığı gibi bölgenin hem din hem mezhep hem de coğrafi olarak bu güçlerle yakın temasta oluşu emellerin diri kalmasına yol açmıştır. Avrupa ve Rusya'nın aralarında olduğu Osmanlı toprakları ile ilgili siyaset geliştiren ülkeler Balkan milletlerinin yanı sıra Arnavutlar için de özel programlar yapmış, Osmanlı idaresinin aleyhine kullanmak için kimi girişimlerde bulunmuştur. Bu tür girişimlerin başarıya ulaşmasına genellikle Arnavutların Osmanlılarla birlikte hareket etmesi engel olmuş, ancak Ayastefanos Anlaşması Arnavut coğrafyasının bütünlüğünü zedeleyici bir etkiye yol açmıştır.²²

19. yüzyılın başından itibaren Osmanlı Devleti'nin pek çok bölgesinde şahit olunan huzursuzluklar Balkanlarda da görülmeye başlanmıştır. Bilhassa Balkanların güneybatısının İtalya Yarımadası'na yakın oluşu ve tarımsal üretim konusunda öne çıkması bölgeyi yabancıların gözdesi

¹⁹ Bölgenin 1880-1941 yılları arasında çeşitli anlaşma, konvansiyon ve konferanslarla çizilen sınırları için bkz. Régis Darques, *Mapping Versatile Boundaries: Understanding the Balkans*, Springer, [Cham] 2017, s. 125.

²⁰ Georgia Kretsi, "The 'Secret' Past of the Greek-Albanian Borderland: Cham Muslim Albanians: Perspectives on a Conflict over Historical Accountability and Current Rights", *Ethnologica Balkanica*, Sayı 6, 2002, s. 171-195.

²¹ Turgay Cin, "Yunanistan'da Müslüman Türk Azınlık, Baş Müftülük ve Müftülükler", *Yeni Türkiye*, Cilt XXIII, Sayı 97, 2017, s. 22.

²² Suat Zeyrek, "II. Meşrutiyet'te Demokratik Muhalefetin Sonu: Arnavutluk İsyanları ve Sonuçları", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt II, Sayı 33, 2012, s. 301.

GÜNEYBATI BALKANLARDA BİR SANCAĞIN TEŞKİLİ:
ARŞİV BELGELERİNE GÖRE ÇAMLIK MUTASARRIFLIĞININ İHDASI

kılmıştır. Bu nedenlerle çeşitli emirler verilerek dışarıya zahire ihraç edilmesinin önüne geçilmesinde olduğu gibi bir takım idarî düzenlemelere de gidildiği olmuştur. Ne var ki önlemler ticarî nitelikte olanlarla sınırlı kalmamış, milliyetçi akımların etkisiyle farklı alanlarda da tedbirlerin alınmasına özen gösterilmiştir. Özellikle deniz yönünden gelen tehlikeler için Gümenice'den Preveze'ye kadar uzanan sahilin korunmaya alınması, mevcut kalelerin silahla güçlendirilmesine gayret edilmiştir.²³ Sahilin Manastır'a kadarki iç bölgelerinin güvenliği açısından önemli bir konumda oluşu sahada askerî önlemlerin alınmasına yol açmış, bununla birlikte yöredeki askerlerin idaresinde zaman zaman zorlanıldığı da olmuştur. Mesela 1831'de İstanbul'a gönderilen bir belgeden anlaşıldığı üzere Çamlık ahalisinden yaklaşık 7000 kişilik bir eşkiya grubu Yanya'yı kuşatmaya bile yeltenmiş; ancak,

“...paşa-yı mûmâ-ileyhin mesmû'ı olduğu ânda derhâl beş bölük nizâm-ı 'askerî ve yedi yüz mikdârı başıbozuk 'asker istihsâliyle Yanya'ya dört sâ'at mesâfe Velecişte nâm karyeye gelüb anda ikâmet ve kendüsüne metânet virmiş eşkiyâ-yı merkûme dahî karye-i merkûme üzerine hücum ve üç sâ'at mikdârı muhârebeden sonra paşa-yı mûmâ-ileyj eşkiyâ-yı merkûme üzerine varub mücerred 'avn u 'inâyet-i bâri ve yemn-i tevcihât-ı hazret-i cihân-dârî ile eşkiyâ-yı merkûme tâb-âver-i mukâvemet olamıyarak münhezim ve perişân...”²⁴

edilerek bu girişimin önü alınmıştır.

27 Nisan 1897 tarihli başka bir belgeden anlaşıldığı üzere de hükümet, merkezî idarenin idarî ve askerî önlemlerinin yetersiz kalması sonucu can ve mal güvenliği bakımından Çamlık ile Margiliç'teki Müslüman ahaliye mühimmatları ile birlikte silah dağıtmaya başlamış, ne var ki bu tedbir de işe yaramamıştır.²⁵ Zaten bu vakadan yaklaşık dört yıl sonra halktaki silahlar sorun teşkil etmeye başladığından ya ele geçirilmiş ya da toplatılmıştır.²⁶ Bu durum dışarıdan gözlemlerde bulunan Yanya'da Fransız konsolosunun eşi Guy Chantepleure'nin günlüklerinde de kaydedilmiştir.²⁷ Dolayısıyla bölgenin inzibat içinde idare edilebilmesi amacıyla derbentler ve kaleler inşa edilmiş, bu sayede kargaşanın önüne bir süreliğine de olsa

²³ BOA. HAT. 397/20922 (H. 11.04.1235/M. 27.01.1850).

²⁴ BOA. HAT. 412/21430 (H. 26.04.1247/M. 04.10.1831).

²⁵ BOA. Y.PRK.MYD. 18/100 (H. 25.11.1314/M. 27.04.1897).

²⁶ BOA. BEO. 1740/130441 (H. 17.07.1319/M. 30.10.1901); BOA. DH.MKT. 2555/59. (H. 01.08.1319/M. 13.11.1901).

²⁷ Guy Chantepleure, *Kuşatılmış Kent Yanya: Ekim 1912-Mart 1913*, (çev.) Fazıl Bülent Kocamemi, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2010.

geçilmiş ve en azından donanmanın devriye gezmesi güvenliğin sağlanmasına kısmen imkan sağlamıştır.²⁸

Çamlık'ın tesisinden hem çok öncesinde hem de sonrasında çeşitli yerel girişimler de söz konusu olmuştur. Mesela bölgenin Yunanlar lehine elden çıkma ihtimali karşısında önde gelen Arnavutlardan 1876 gibi çok erken bir tarihte politik bir adım gelmiş, sultana arz edilen dilekçeyle bölgenin Yunanistan'a bağlanma ihtimali kesin bir şekilde reddedilmiştir. Üzerindeki isimleri okunabilen Ömer Şevki, Ahmed Hilmi, Abdullah Hüsnü, Mehmed Ali, Ahmed Şevki ve diğerleri tarafından mühürlenmiş muhtıradan, "*Hâsılı bütün Arnavudlar hâlen hiç bir hak ve salâhiyet bulunmaksızın Yunan metâlibi içinde olan Narda, Preveze, Yanya ve Çamlık'ın kemâkân muhâfazasıyla beraber vatanlarının selâmetini ve istikbâlen dahi terakkiyatı medeniyyeleriyle hüsn-i idârelerini ancak ol pâdişâh...*"²⁹ ile mümkün olabileceği ifade edilmiş, kendilerini Osmanlı Devleti içinde gördüklerinden Osmanlı birliğinden vazgeçmeyecekleri ilan edilmiştir.

Yunanlar sadece Çamlık havalisi içinden değil dışarıdan da çeşitli müdahalelerde bulunmaktan geri durmamış, Yunan savaş gemilerinin bölgede devriye gezmelerinden ötürü "*...Yunanın altı kıt'a harb sefinesi bulundurduğu Yunan Körfezi'ndeki bizim sâhilin her tarafı ihrâcât ve idhâlâta müsâ'id ıssız olarak bu sâhilin Krakovince'den[?] Preveze'ye kadar sekiz on sâ'atde ancak dolaşabileceğinden işbu sâhilin her tarafını berren muhâfaza için...*"³⁰ Osmanlı gemilerinin de devriye gezmeleri talep edilmiştir.

Alınan önlemlere karşın sıkıntılar yoğun bir şekilde devam etmiş, merkezî hükümet yerelden gelen bilgilerden faydalanarak bu kez farklı bir yol deneyip eğitimi öne çıkartmıştır. 21 Aralık 1886 tarihli bir belgede işaret edildiği üzere açılacak okul sayısı artırılmış, Çamlık kazası içinde bulunan Margiliç, Aydonat ve Filat'ta 29 ibtidai ile 1 rüşdiye okulunun açılması talep edilmiş, benzer istekler sonra da devam etmiştir.³¹ Bu bakımdan mesela 12 Haziran 1887'de Meclis-i Vükelada yapılan bir görüşmede bölgede masrafları devlet tarafından karşılanmak üzere,

²⁸ BOA. HAT. 407/21206 (H. 08.03.1246/M. 27.08.1830).

²⁹ BOA. Y.EE. 43/212. (H. 28.07.1296/M. 18.07.1879).

³⁰ BOA. DH.MKT. 2080/18. (H. 07.10.1314/M. 11.03.1897).

³¹ BOA. MF.MKT. 92/113 (H. 09.04.1304/M. 05.01.1887); BOA. MF.MKT. 154/29. (H. 24.04.1310/M. 15.11.1892).

**GÜNEYBATI BALKANLARDA BİR SANCAĞIN TEŞKİLİ:
ARŞİV BELGELERİNE GÖRE ÇAMLIK MUTASARRIFLIĞININ İHDASI**

“Yanya vilâyetinin Çamlık kıt’asını teşkil eden ve ahâlisi sırf İslâm olan Margiliç ve Aydonat ve Filat l-kazâlarının hâvî olduğu köylerin birinde sıbyân mektebi olmadığından bunlardan Margiliç kazâsında on beş ve Aydonat kazâsında beş ibtidâiye ile bir de rüşdiye ve Filat kazâsında dahî dokuz ibtidâiye cem’ân yirmi dokuz ibtidâiye ve bir de rüşdiye mektebi te’sis...”³²

edilerek eğitim kurumlarının açılması kararlaştırılmıştır.

Ne var ki işler zamanla kötüleşmiş, Balkanlardaki olumsuz atmosfer bölgeyi tamamen kaplamıştır. Karadağ meselesinin sonrasında karşı karşıya kalınacak duruma binaen merkezî idare tarafından bir takım ihtimaller ve çözüm yolları geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu niyetle Erkan-ı Harbiye tarafından Çamlık, Yanya, Meçova ve Yenişehir’in Osmanlı idaresinde kalacağı şekilde bir sınır çalışmasının yapılması bile istenmiştir.³³

Bir süre sonra bölgede yaşanacağı açıkça öngörülen olumsuzlukların siyasî ve askerî açılardan ıslah edilmesine büyük emek verilmiş, gayret sarf edenler de taltif edilmiştir.³⁴ Ancak sarf edilen tüm gayret ve önlemlere karşın bölgedeki asayişsizliğin önü bir türlü alınamamış, hatta kargaşanın sona erdirilebilmesi için bir “teftiş komisyonu” kurularak idare-i örfiye şubesi bile tesis edilmiştir.³⁵ Bunun üzerine merkezî idare Çamlık’ı da içine alan geniş bölgede askerî ve siyasî önlemlerin yanında ayrıca mülkî ve idarî tedbirler geliştirme kararı almış, bu çerçevede vilayetlerin mülkî yapılanmalarında değişikliklere gitmiştir. Böylece yeni sancak ve kazalarla yetkilerin yerelde etkin ve tecrübeli kimselere verilmesi planlanmış, dolayısıyla huzursuzlukların önüne geçilebileceği umulmuştur.

Arşiv belgeleri incelendiğinde Osmanlı merkez idaresi başta olmak üzere konuyla ilgili olanların bölgedeki sıkıntıların farkında oldukları anlaşılmaktadır. Özellikle 19. yüzyılın sonlarında görülen kıtlık karşısında bölgede yaşayan halkın zorluk çekmesi siyasî sıkıntıların ortaya çıkmasına zemin hazırlamış olmalıdır. Bunun için mesela merkezî idarenin bölgedeki

³² BOA. MV. 21/2 (H. 20.09.1304/M. 21.06.1887).

³³ BOA. Y.EE. 111/16. (H. 20.09.1297/M. 26.08.1880).

³⁴ BOA. İ.DH. 946/74869. (H. 20.06.1302/M. 10.06.1885).

³⁵ BOA. DH.ŞFR. 122/64. (R. 01.05.1300/M. 13.07.1884).

namlı çiftliklerden halka yardım edilmesi talebi durumun farkında olduğunu açıkça gösterir.³⁶

Osmanlı idaresi bölge dışı aktörlerle de mücadele etmek zorunda kalmıştır. Osmanlılar Trablusgarp'ta savaşırken İtalyanlar mücadeleyi coğrafi olarak yakınlarındaki Arnavutların yaşadığı bölgelere doğru genişletmiş, Çamlık ve civarında çeşitli huzursuzlukların oluşmasına zemin hazırlamışlardır.³⁷ Böylelikle Osmanlılarla İtalyanlar arasında 1911-1912'de yaşanan Trablusgarp Savaşı'ndan bölge de nasibini almış, Çamlık sahilleri Osmanlı ve İtalyan donanmalarının devriye ve mücadele sahasına dönüşmüştür.³⁸

Bölgedeki Yunan yayılcılığının temelinde tarihî toprakların ele geçirilerek eski Yunanistan'ın ihyası fikri yer almış, öyle ki bu durum "Yeni Elenizm" in somut hale geldiği bir sürece dönüşmüştür. Bununla da yetinilmemiş, Meclis-i Mebusan zabıtlarında Denizli mebusu Gani Bey'in konuşmasından öğrenildiği üzere planlı bir şekilde Çamlık ve civardaki Ortodoks Arnavutlar Rum gösterilmişlerdir.³⁹ 19. yüzyılın başından itibaren bölgenin iyiden iyiye karışması, durumu bir hayli zorlaştırmış, Yunanistan bölge için talepte bulunmuştur. Yunanistan'ın bölgenin önemli şehirlerine yönelik talepleri diğer Avrupalı ülkeler tarafından da desteklenmiş, böylece Osmanlı idaresinin zor durumda kalması söz konusu olmuştur. Osmanlı idaresi eldeki imkanların yetersizliği bakımından savunma hususundaki muhtemel başarısızlıkları görmüş, "Yunanistan'a terki devletler tarafından teklif edilen mahallerden Yanya ve Çamlık ve Meçova ve Yenişehir istisnâ olunarak diğer mahaller için bi'l-müzâkere bir hatt-ı hudûd ta'yînine Devlet-i 'Aliyye'nin hâzır olduğuna dâir devletlere vukû' bulan tebliğ-i resmîye konferans kararının kâbil-i tağyir olmadığı..."⁴⁰ bildirilerek Yanya, Çamlık, Meçova ve Yenişehir'in haricindeki mahaller için müzakere imkanının olup olmayacağı tartışılmıştır. Neticede konu 1. Balkan Savaşı'nın ardından toplanan 1912'deki Londra Konferansı ile yeni bir evreye girmiştir.

³⁶ BOA. *DH.MKT.* 1481/32 (H. 15.05.1305/M. 29.01.1888); BOA. *DH.MKT.* 1481/99. (H. 17.05.1305/M. 31.01.1888).

³⁷ BOA. *DH.SYS.* 82/3-7 (H. 20.03.1330/M. 09.03.1912); Zeyrek, *a.g.m.*, s. 320.

³⁸ Charles Stephenson, *A Box of Sand: The Italo-Ottoman War 1911-1912: The First Land, Sea and Air War*, The Tattered Flag Press, Ticehurst 2014, s. 53-61.

³⁹ "Ellidördüncü İnikad, 1 Mart 1326 Pazartesi", *Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 3, İçtima Senesi: 2*, TBMM Basımevi, Ankara [t.y.], s. 141, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MECMEB/mmbd01ic02c003/mmbd01ic02c003ink054.pdf>, (16.04.2024).

⁴⁰ BOA. *Y.EE.* 111/38. (H. 06.04.1327/M. 27.04.1909).

**GÜNEYBATI BALKANLARDA BİR SANCAĞIN TEŞKİLİ:
ARŞİV BELGELERİNE GÖRE ÇAMLIK MUTASARRIFLIĞININ İHDASI**

Mülki idare alanındaki ilk müdahaleler, özellikle Tanzimat'ın ilanından sonra gayrimüslim tebaanın yönetimde yer alması ve gayrimüslimlerin lehine idarede istisna talepleri ile kendini göstermeye başlamıştır. Öyle ki devletin Balkanlar ve Anadolu dışındaki bölgelerinde görülmeye başlayan intizamsızlıkların idarî yapılanmayla çözümleneceğine yönelik bir umut oluşmuştur. Dolayısıyla merkezî idare tarafından taşra teşkilatına yönelik düzenleme ve ıslahat çalışmaları yapılmıştır. Ancak umulanın aksine yerel gruplar arasındaki anlaşmazlıklar devletin çok dilli, çok dinli ve çok kültürlü yapısının idaresini zorlaştırmaya başlamış, Osmanlı idaresi de ilk iş olarak taşra yönetimlerini geliştirmeye ve karar alıcı mekanizmalar haline dönüştürmeye yönelmiştir. Çünkü merkezî idarenin karşı karşıya kaldığı kimi sorunlar söz konusu olduğunda Avrupa ve Rusya bilhassa Balkanlarda özerk yönetim taleplerinde bulunmuştur. Osmanlı idarecileri de kuşkusuz ne ile karşı karşıya olduklarını fark ettiklerinden hızla program yapma ve uygulama yoluna girişmişlerdir. Bu yüzden taşra idaresine yönelik ilk önlem paketleri Balkanlarda işlevsel hale getirilmiş, 1858'deki nizamnamenin yerine daha esaslı metinler olan önce 1864 ve ardından da 1871 tarihli vilayet nizamnameleri yürürlüğe sokulmuştur.⁴¹ Durumun kırılğanlığı göz önünde bulundurulduğunda Osmanlı merkez idaresi attığı idarî yapılanma adımlarıyla bölgede bir ittifak, yardım ya da destek arayışı içinde olduğunu göstermiştir. Ne var ki Çamlık sahipsiz ve kontrolsüz bir halde kalmış, durumun nazikliği bölgede milliyetçiliğin etkisiyle alevlenen bağımsızlık girişimlerini en üst seviyeye çıkartmıştır. Böylece Karadağ, Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan ardı ardına savaş ilan etmiş, sonunda bölge Mart 1913'te Yunanların eline geçmiştir.⁴²

3. Çamlık Sancağının İhdası

1858'den önce Çamlık'ın idarî statüsünün yükseltildiğine kanıt teşkil edecek herhangi bir arşiv belgesi mevcut olmamakla birlikte 1852 tarihli iki belgede kaza şeklinde anılmaktadır. Yörenin önde gelenleri ile ilgili olan bu belgelerde bölge "Çamlık Kazası" şeklinde zikredilmektedir.⁴³

Zamanında Yanya valiliği de yapan Zaptiye Müşiri Mehmet Emin Paşa'nın ayrıntılı bir biçimde kaleme aldığı dilekçesine göre coğrafyaları

⁴¹ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yayınları, İstanbul 1999, s. 154; Ortaylı, *Tanzimat'tan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*, s. 54.

⁴² Birinci, *a.g.m.*, s. 458-459.

⁴³ BOA. A./DVN. 82/22 (H. 10.01.1269/M. 24.10.1852); BOA. A./DVN. 82/23. (H. 10.01.1269/M. 24.10.1852).

MURAT ÇELİK

birbirlerine benzer olan Yanya'ya bağlı Margiliç ve Aydonat ile Ergirikası'na bağlı Filat kazalarının kaymakamlık olarak birleştirilmesinin her bakımdan faydalı olacağı düşünülmüştür. Uzun süre Preveze'ye bağlı bir kaza iken bölgedeki önemli yerleşimler gibi Margiliç de sonrasında Çamlık idaresine katılmıştır. Öyle ki Filat gibi 1876-1908 yılları arasında Yanya vilayetinde kaza merkezi iken kaza vasfını koruyarak 1911'de yeni kurulan Çamlık sancağına bağlanmıştır. Keza 1895-1907 yılları arasında Preveze'nin Margiliç kazasına bağlı bir nahiye olan Fener de yeni sancak yapılanmasında Margiliç'e bağlı bir nahiye olarak Çamlık sancağına dahil edilmiştir. Filat ise 1872-1908 yılları arasında bölgenin önemli ticaret ve idare merkezlerinden biri olan Yanya'nın kazalarından biriyken 1911 yılında Yanya eyaletinin Çamlık sancağına bağlanmıştır. Sayada isimli yerleşim ise 1911'de Filat kazasına bağlı Çamlık sancağının bir nahiyesi haline getirilmiştir. Yörenin önemli yerleşimlerinden olan Aydonat ise Osmanlı idaresi boyunca kaza vasfını sürdürmüş, 1855'ten 1911'e kadar da Yanya'ya bağlı kalmış, daha sonra 1911'de ihdas edilen Çamlık sancağının bir kazası haline gelmiştir. Sancağın Osmanlı idaresindeki tüzel kişiliği kanunlarda da zikredilmiş, hatta bu süre içinde Yanya-Reşadiye arasındaki yolların kalitesinin yükseltilmesi ile ilgili 20 Temmuz 1911 ve 18 Mayıs 1912 tarihli kanunlarda da konu edilmiştir.⁴⁴

Bölgede zeytin, tütün ve enfiye üretimi yapıldığı gibi denize yakın olmasından ötürü ticaret de gelişmeye açık görülmüş, dolayısıyla Margiliç'in merkez olarak belirleneceği yeni bir idarî yapılanmanın ekonomik anlamda bölgeyi geliştireceği ileri sürülmüştür. Bunun üzerine Meclis-i Vâlâya havale edilen yazının değerlendirilmesi neticesinde konunun hem yerel hem de nezaretler katında incelenmesi talep edilmiş, özellikle Yanya valisinin konu hakkındaki görüşünün alınması kararlaştırılmıştır. Meclis-i Vâlâdaki bu karardan sonra Yanya valiliğine gönderilen yazıda Mehmet Emin Paşa'nın dile getirdiği hususlar tekrarlanmış, havalinin "kesb-i ma'mûriyet" [bayındır/şen] edeceği dile getirilerek statüsünün kaymakamlığa tahviliyle bölgenin önde gelenlerinden Hayrettin Paşa'nın atanmasına ilişkin görüş sorulmuştur.⁴⁵ Bununla beraber arşiv belgelerinde meselenin haliyle ilişkin başka bir belge olmadığından konunun daha sonraya ertelendiği anlaşılmaktadır.

⁴⁴ Mehmet Akman, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı Hukuk Mevzuatı II: II. Tertip Düstûr'un Tarihî Fihrist ve Dizini", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, Sayı 4, 2007, s. 98.

⁴⁵ BOA. A. *JMKT.UM.* 307/29. (H. 28.06.1274/M. 13.02.1858).

**GÜNEYBATI BALKANLARDA BİR SANCAĞIN TEŞKİLİ:
ARŞİV BELGELERİNE GÖRE ÇAMLIK MUTASARRIFLIĞININ İHDASI**

Önceki girişimlerden sonra konu 1 Mart 1861 tarihli bir belge ile yeniden gündeme getirilmiştir. Meclis-i Vâlâya havale edilen bu arıza ile konu tekrar Osmanlı bürokrasisinin dikkatine sunulmuş ve konu "ehemm-i umûrdan" [en önemli işlerden] görülerek durumun nezaketi hissettirilmiştir. Nezaket meselesinde Margiliç, Aydonat ve Parga'nın yanı sıra Filat'ın idarî merkez olan Yanya'ya uzaklıkları gösterilmiş,

"...şöyle ki melfûf pusulada işâret kılındığı vecihle bu kıt'ada bulunan ve el-hâletü hazîhi birer müdür ile idâre olunan dört kazâdan Yanya sancağına tâbi' olan Margiliç on altı ve Aydonat on iki ve Parga on sekiz ve içlerinden Ergiri sancağı dâhilinde bulunan Filat kazâsı dahî re's-i livâyâ on sekiz sâ'at mesâfede olub bu mikdâr bu'diyetle beraber yolların sarp ve bozuk olması..."⁴⁶

nedeniyle ahalinin zorluk çektiği, özellikle kış günlerinde Yanya ile olan irtibatın sarp güzergahların yanı sıra bozuk yollardan ötürü bir hayli meşakkat çekildiği ileri sürülmüştür. Ancak bu arızada bir öncekinden farklı olarak gelirleri artırmanın yanı sıra meselenin aslına dokunulmuş,

"... her türlü uygunsuzlukla me'lûf olan şu Çamlık halkının ıslâh-ı hâlden keyfiyeti olub çünkü garîbeden olmak üzere bunlar şart-ı İslâmiyet'i yalnız namâz ve oruca hasr ile her dînde harâm olan şî'âr-ı insâniyete hiç el vermeyen katl ve cerh-i nüfûs ve nehb ve gasb ve sirkat ve sarf-ı yalan ve asılsız bir mâdde hakkında şehâdet misillü..."⁴⁷

gibi hususlar sıralanarak bölgedeki ahalinin ıslaha ihtiyaç duyduğu, yaralama, hırsızlık ve benzeri uygunsuzlukları yapmak konusunda hiç bir çekinceleri olmadığı ve bu bölgenin bir an evvel ıslah edilmesinin gerekli olduğu vurgulanmıştır. Arizaya cevap verilmemesi sonucunda 25 Temmuz 1861 tarihinde konu hatırlatılmıştır.⁴⁸ Hatırlatma üzerine anlaşılan o ki 5 Ağustos 1861 tarihinde mesele merkezî idarenin gündemine dahil edilmiş, hatta kaymakamlığa kimin atanacağı üzerinde kanaat oluşmuşsa da Rumeli'ndeki yeni idarî yapılanmadan ötürü bölgenin nahiye müdürlüğü şeklinde değerlendirilmesi düşünülmüştür. Ne var ki bölgenin nezaket ve ehemmiyeti göz önünde bulundurularak atanacak müdürün akıllı, becerikli ve ehliyetli biri olması gerektiği bildirilmiştir. Meclis-i Vâlâda ise konu görüşülerek Tercüme

⁴⁶ BOA. *İ.MVL.* 456/20441-1. (H. 01.05.1278/M. 04.11.1861).

⁴⁷ BOA. *İ.MVL.* 456/20441-1. (H. 01.05.1278/M. 04.11.1861).

⁴⁸ BOA. *İ.MVL.* 456/20441-2. (H. 01.05.1278/M. 04.11.1861).

MURAT ÇELİK

Odası'ndan Mehmet Celal Bey'in atanması kararlaştırılmış, Margiliç, Aydonat, Parga'ya bağlı Delvine ve Filat ile Narda sancağına bağlı kazaların müdür maaşlarının listesine ve teşkilat kurulduğunda ödenecek yeni maaşlara yer verilmiştir.⁴⁹ Söz konusu kararın neticesinde daha önce vekaleten atanmış olan Mustafa Bey'in yerine Rumeli'ndeki yeni düzenleme gereğince Tercüme Odası memurlarından Mehmet Celal Bey'in müdür olarak atanması Yanya Valisi Akif Paşa ile Maliye Nazırlığına 16 Kasım 1861 tarihli yazı ile bildirilmiştir.⁵⁰

Çamlık'ın idarî olarak tesisi uzun bir süre sürüncemede kalarak bir netice elde edilememiştir. Ne var ki bölgenin gün geçtikçe siyaseten sorunlu bir hal alması idarî kararların yeniden gözden geçirilmesine sebep olmuş, Çamlık'ın idarî yapılanması da yeniden ele alınması gereken bir mesele haline dönüşmüştür. Böylece bölgede sık sık huzursuzluklar rapor edilmeye başlanmış, gerek Yunan gerekse Arnavut ahalinin anlaşmazlıkları hem Yanya vilayetini hem de İstanbul idaresini çözüm üretmek zorunda kaldığı sorunlarla karşı karşıya getirmiştir.

Meclis-i Mebusanda 25 Mayıs 1909 günü yapılan oturumda görüşülen konulardan biri İstanbul mebusu Zohrap Efendi'nin Çamlık'ın tesisi hakkındaki takriri olmuştur. İstanbul Mebusu Zohrap Efendi'nin Margiliç, Filat ve Aydonat kazalarından oluşacak yeni kaza hakkında mecliste okunan takriri şu şekildedir:

“Her nokta-i nazardan ehemmiyet-i fevkaladesi müstağni-i arz bulunan Çamlık kıt'asını teşkil eden Margiliç, Filat ve Aydonat kazalarının kurası yekdiğerine muttasıl ve merbuttur. İşbu kazaların vasatına tesadüf edip, bahren Yunanistan üç saatlik kurb-ı mesafede bulunan Gomeniçe iskelesinin limanı yüzlerce harp sefinesi istiाप edecek vüs'atte, gayet sakin ve emin olmasına ve her suretle ehemmiyet-i fevkaladeyi haiz bulunmasına mebni, müşir-i merhum Ahmet Eyüp Paşa Yanya valisi iken nazar-ı dikkate alarak üç kazanın raptiyle sancak merkezi mezkur Gomeniçe'yi ittihazı tensip ve bunun üzerine sair bazı tedbir-i makule tertip eylemiş ise de, merhum-ı müşarün-ileyhin Yanya'dan vukubulan infisaliyle teşebbüsat-ı vakıa maatteessüf akim kalarak mezkur kıt'anın terakkisi dahi geri kalmıştır. Mahaza şu üç kaza merkezi, mebhüs Gomeniçe'ye beşer saatlik mesafede buldukları halde, hal-i hazırda Margiliç'in merbut olduğu

⁴⁹ BOA. İ.MVL. 456/20441. (H. 01.05.1278/M. 04.11.1861).

⁵⁰ BOA. A.İMKT.MVL. 135/71. (H. 13.05.1278/M. 16.11.1861).

**GÜNEYBATI BALKANLARDA BİR SANCAĞIN TEŞKİLİ:
ARŞİV BELGELERİNE GÖRE ÇAMLIK MUTASARRIFLIĞININ İHDASI**

Preveze ve Aydonat'la Filat kazalarının mülhak buldukları Yanya merkezlerine onbeşer saatlik mesafede bulunmalarından ve kış mevsiminde yolların ekseriya mesdut kalmalarından kıt'a-i mezkure ahalisinin her suretle duçar-ı mağduriyetlerini mucip olageldiğinden, Preveze ve Yanya'dan irtibatlarının kat'ıyla, min-küllü'l-vücuha temin-i menafi ve terakki edecekleri Gomeniçe'ye merkez-i liva ittihaz ve sancak namunun Reşadiye tesmiye kılınması esbabının istimaline ahval-i mahalliyeye vukuf-ı tamları derkar olan Dahiliye Nazırı paşa hazretlerince nazar-ı dikkate alınması hususunun Hey'et-i Umumiyece mevzu-ı müzakere olunmasını kıt'a-i mezkurenin terakki ve selameti namına teklif eder”⁵¹

Söz konusu takrirden bu ifadeler yer verilmişse de çok kısa süren müzakerede sancak yapma usulü eleştirilmiş, takririn gündeme alınıp alınmaması hususu yeterli oy alamadığından meclis müzakeresine getirilememiştir.

Ancak buna karşın Sadaret'ten Dahiliye Nezaretine yazılan 30 Mayıs 1909 tarihli yazıda önceki sorunları hatırlatır bir biçimde Çamlık'ı oluşturan Filat, Aydonat ve Margiliç kazalarının mevcut durumunun ihtiyaca cevap veremediği, bölgenin bu haliyle ilerlemesinin mümkün olamayacağı ve dolayısıyla söz konusu yerlerin Yanya ile Preveze'den ayrılmasının gerekli olduğuna işaret edilmiştir. Yazının gerekçesini Preveze mebusu Ahmet Hamdi Bey'in verdiği dilekçe oluşturmuş, bu dilekçeye göre Gümenice'nin idare merkezi olacağı Çamlık isimli bir sancağın kurulmasının elzem olduğu bilgisi Sadaret tarafından Dahiliye Nezaretine havale edilmiştir.⁵² Bunun üzerine durum vakit kaybedilmeden nezaret tarafından 5 Haziran 1909 tarihinde Yanya valiliğine yazılarak konuya ilişkin görüş bildirilmesi talep edilmiş,⁵³ kısa süre içinde cevap verilmemesi üzerine 14 Haziran 1909'da, “Filat, Aydonat, Margiliç kazalarının Preveze ve Yanya'dan fekkiyle Gümenice'nin Çamlık nâmı altında livâ merkezi ittihazı hakkında istifsâr-ı mutâla'ayı hâvî yazılan 23 Mayıs sene 325 tahrîrât cevâbı muntazırdır”, denilerek cevap beklendiği bildirilmiştir.⁵⁴

⁵¹ “Yetmişdokuzuncu İnikat, 12 Mayıs 1325 Salı”, *Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 3, İctima Senesi: I*, TBMM Basımevi, Ankara 1982, s. 655-656, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MECMEB/mmbd01ic01c003/mmbd01ic01c003ink079.pdf>, (16.04.2024).

⁵² BOA. *BEO.* 3560/266996. (H. 10.05.1327/M. 30.05.1909).

⁵³ BOA. *DH.MKT.* 2832/42 (H. 16.05.1327/M. 05.06.1909).

⁵⁴ BOA. *DH.MKT.* 2843/37. (H. 25.05.1327/M. 14.06.1909).

MURAT ÇELİK

Yazışmaların sonunda Yanya İdare Meclisinde yapılan müzakerede konunun tartışıldığı, bu tartışmanın neticesinde de bir husus hakkında şerh düşülerek Preveze sancağının üçüncü sınıfa tenzili ile Çamlık sancağının üçüncü sınıf şeklinde teşkiline karar verildiği ve kazanın sancak haline dönüştürülmesinin uygun görüldüğü ifade edilmiştir. Meclisin şerh düştüğü husus ise bölgenin nazik durumudur. Şerhe göre,

“...fi'l-hakika Gümenice limânının merkez-i livâ ittihâzıyla Çamlık nâmıyla bir livâ teşkilindeki fevâid ve muhasenât derkâr olub gerçi Preveze'nin ehemmiyet-i mevki'iyesi ve Yunanistan ile olan münâsebât ve ittisâlâtı hasebiyle kazâ hâline ifrâğı hükümetin o cihete olan nazarının tebeddülü gibi bir zehâb husûlünü müeddâ olmak mülâhazasına...”⁵⁵

dayanılarak durumun kırılğanlığına işaret edilmiştir.

Konunun Osmanlı sivil ve askerî bürokrasisinde tartışılarak olgunlaştırılması sonucunda Çamlık sancağının kurulmasına karar verilmiştir. Askerî bakımdan bir mahzur görülmemekle birlikte livanın “kendi merkezi nâmıyla tevsi'i” [kendi ismiyle genişletilmesi] öne çıkarılmış, ayrıca Preveze'nin de “mülken ve siyâseten” liva haline getirilmesi üzerinde durulmuştur. Konu bütçenin yeterli olmaması nedeniyle Şûrâ-yı Devlette incelenerek ortaya çıkacak maliyetin hesaplanması ve karşılanacağı kaynakların kararlaştırılması çerçevesinde geliştirilmeye çalışılmıştır.⁵⁶ Sonuç olarak bir seviyeye kadar getirilmiş olan Çamlık sancağının teşkili konusu Şûrâ-yı Devletin çalışması ve bunun üzerine Maliye Nezareti tarafından yapılan izahat ile 2 Ağustos 1909'da dönemin bakanlar kurulu olarak kabul edilebilecek Meclis-i Vükelada görüşülmüş, görüşme neticesinde “*Ber-vech-i muharrer livâ teşkili 'umrân-ı memleker nokta-i nazârından mücib-i fevâid olacağı beyân olunmakta ise de bu yolda ihtiyârı muktezî masrafa sene-i hâliye bûdcesinde karşılık bulunmadığından....icâbına bakılmak üzere ilerüye ta'lîki zarûrî bulunduğundan Dâhiliye Nezâretine cevâben iş'ârı...*”⁵⁷ kararı verilmiş, Çamlık'ın sancak olması bir bakıma ertelenmiş ve karar hem Dahiliye hem de Maliye nezaretlerine,⁵⁸ Dahiliye Nezareti de durumu Yanya valiliğine bildirmiştir.⁵⁹ Bu ertelemede

⁵⁵ BOA. *DH.MKT.* 2862/55. (H. 12.06.1327/M. 01.07.1909).

⁵⁶ BOA. *ŞD.* 2787/51. (H. 13.07.1327/M. 31.07.1909).

⁵⁷ BOA. *MV.* 130/27 (H. 15.07.1327/M. 02.08.1909).

⁵⁸ BOA. *BEO.* 3614/270981 (H. 22.07.1327/M. 09.08.1909).

⁵⁹ BOA. *DH.MKT.* 2915/7. (H. 14.08.1327/M. 31.08.1909).

GÜNEYBATI BALKANLARDA BİR SANCAĞIN TEŞKİLİ:
ARŞİV BELGELERİNE GÖRE ÇAMLIK MUTASARRIFLIĞININ İHDASI

en önemli etken mali boyut olmuş, Meclis-i Vükelâda bu türlü haller için bütçenin önceden planlanmasının önemi üzerinde durulmuştur. Zaten 31 Temmuz 1909 tarihli sancağın muhtemel giderleri maaş ve diğer sarf kalemleri olmak üzere iki başlık altında sıralanmıştır. Buna göre maaş kalemleri için mutasarrıf, tahrirat müdürü, tahrirat kalemi, meclis kalemi, nüfus kalemi, hapishane memur ve gardiyanları ile odacı kadroları belirlenmiştir. Sarf kalemleri içinse “...*kurtâsiye, mefrûşât, nüfûs kurtâsi, mutasarrıfların devriyesi, mahrûkât, masârıf-ı müteferrika, harcırâh, mücrimîn ve eşhâs-ı sâ’ire sevk masrafı ve hükûmet konağı icârı...*” sıralanmıştır.⁶⁰

Dahiliye Nezaretinin bütçe meselesinde sancağın teşkili için gerekli olan masrafın bir sonraki yıl bütçesine eklenmesi hususu, Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâda görüşülerek kararlaştırılmış, masrafların gelecek yıl bütçesinde gösterileceği bürokratik bir düzen içinde neticelendirilmiştir.⁶¹ Kararlaştırıldığı üzere bir sonraki yıl sancağın teşkiline başlanmış, bunun üzerine sancağın teşkil edileceği yıl bütçeye konan masraflar 1910 tarihli evrakta, “me’mûrîn-i şer’iye, me’mûrîn-i ‘adliye, orman ve ma’âdin, jandarma, defter-i hâkânî, dâhiliye ve mâliye” teşkilatının kurulması için gerekli memurlar ve yıllık giderleri başlıkları altında hesaplanmıştır.⁶² Dolayısıyla son durum taşra teşkilatının oluşturulabilmesi için gerekli bilgi ve emir Dahiliye, Adliye, Orman ve Ma’adin, Defterhane-i Hakani ve Maliye nezaretlerine bildirilmiştir.⁶³ Keza sancağın teşkil edileceği yıl bütçeye konan masraflar da “me’mûrîn-i şer’iye, me’mûrîn-i ‘adliye, orman ve ma’âdin, jandarma, defter-i hâkânî, dâhiliye ve mâliye” şeklinde sayılarak karşılıklarına yıllık giderleri kaydedilmiştir.⁶⁴

Sancağın teşkil edilerek taşra teşkilatının oluşturulmaya başlamasının ardından 9 Nisan 1910 tarihli belgeden anlaşıldığı üzere,

“Ma’rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki; Yanya vilâyeti dâhilinde müceddeden teşkiline bi’l-istîzân irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî şeref-sâdır olan Çamlık livâsına merkez ittihâz olunacak mevki’in nâm-ı me’âlî-ittisâm-ı hazret-i tâcdârîye izâfetle “Reşâdiye” tevsîmi

⁶⁰ BOA. ŞD. 2787/51. (H. 13.07.1327/M. 31.07.1909).

⁶¹ BOA. DH.MUİ. 7/55 (H. 26.08.1327/M. 12.09.1909); BOA. BEO. 3634/272542. (H. 28.08.1327/M. 14.09.1909).

⁶² BOA. İ.DH. 1480/43. (H. 12.03.1328/M. 24.03.1910).

⁶³ BOA. BEO. 3725/279332. (H. 18.03.1328/M. 30.03.1910).

⁶⁴ BOA. İ.DH. 1480/43. (H. 12.03.1328/M. 24.03.1910).

MURAT ÇELİK

müvekkil nâmına Preveze meb'ûsu Hamdi Bey tarafından niyâz ve istid'â kılınmasına nazaran icrâ-yı icâbı menût-ı müsâ'ade-i sâmiye-i fehîmâneleridir. Ol bâbda erm u fermân hazret-i veliyyü 'l-emrindir"⁶⁵

şeklindeki Preveze mebusu Hamdi Bey'in dilekçesiyle Gümenice'nin adı Sultan Reşat'ın anısına Reşadiye olarak değiştirilmiş ve yeni sancağın idare merkezi haline getirilmiştir. Sultanın anısına Gümenice'ye Reşadiye isminin verilmesi üzerine bu defa bölge halkının şükranlarına karşılık sultanın selam ve memnuniyetinin ahaliye iletilmesi için Preveze mebusu Hamdi Bey görevlendirilmiştir.⁶⁶ Ancak bölgede bahsi geçen bu gelişmeler yaşanırken Ankara mebuslarından Talat ve Ali Rıza beyler Çamlık sancağına ait bütçe söz konusu olduğunda Dahiliye Nezaretinin Meclis-i Mebusana gönderdiği tahrir üzerine verdikleri bir teklifle idarî teşkilatta bir kural ve nizam oluşturulmadan değişikliğe gidilmemesi gerektiğini ifade ederek yeni bir tartışma başlatmışlardır.⁶⁷ Buna göre teşkilatın sevk ve idaresinde "Memaliki Osmaniyenin Teşkilat-ı İdariyesi" hakkında bir kanun teklifinde bulunmuş, değişikliklerin bu kanundan sonra yapılmasının daha uygun olacağı ifade edilerek durum 20 Nisan 1910 tarihli bir yazıyla Sadaret tarafından Dahiliye Nezaretinin yanı sıra Şûrâ-yı Devlet Riyasetine de tebliğ edilmiştir.⁶⁸

Yanya'dan Dahiliye Nezaretine gönderilen bir telgrafta Çamlık sancağının teşkilinde livanın merkezi olarak kabul edilen Reşadiye'nin esaslı ve kanuni bir biçimde henüz belediye şeklinde organize edilemediği kaydedilmiştir. Belgede,

"Çamlık sancağının esnâ-yı teşkilinde merkez-i livâ ittihâz olunan Grave karyesinin nüfûs-ı nevcüdesi belediye te'sisine müsâ'id olmamasına ve zâten inşâ ettirilmekte olan hükümet dâiresi ile câmi'-i şerîfe ve bir hayli emâkin ve dekâkin Grikohor karyesi arâzisinde bulunduğu gibi vilâyet sermühendisliğinden tanzîm olunan harîtada

⁶⁵ BOA. İ.DH. 1480/67 (H. 28.03.1328/M. 09.04.1910); BOA. BEO. 3731/279807. (H. 29.03.1328/M. 10.04.1910).

⁶⁶ BOA. MB.İ. 141/85. (H. 06.04.1328/M. 17.04.1910).

⁶⁷ "Yetmişdördüncü İnikad, 5 Nisan 1326 Pazartesi", *Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 4, İçtima Senesi: 2*, TBMM Basımevi, 1986 Ankara, s. 168-171, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MECMEB/mmbd01ic02c004/mmbd01ic02c004ink074.pdf>, (16.04.2024).

⁶⁸ BOA. BEO. 3737/280237 (H. 10.04.1328/M. 21.04.1910); BOA. ŞD. 2794/27. (H. 16.04.1328/M. 27.04.1910).

**GÜNEYBATI BALKANLARDA BİR SANCAĞIN TEŞKİLİ:
ARŞİV BELGELERİNE GÖRE ÇAMLIK MUTASARRIFLIĞININ İHDASI**

*Reşâdiye'nin muhtevî olduğu arâzinin heman nısfı mezkûr Grikohor ve لتردو [?] karelerine 'âid olduğu gösterilmesine binâen...'*⁶⁹

ifadesiyle Grave [Grava], Grikohor [Graikohori] ile لتردو [Ladochori?] köylerinden bahsedilmiş, bu köylerin mevcut nüfusları bakımından belediye olmaya uygun olmadığı belirtilmiştir. Bu yüzden köylerin Reşadiye ile birleştirilerek bir belediye şeklinde planlanması istenmiştir. Zaten sancak merkezi olarak belirlenmiş Reşadiye'nin birkaç köyden oluştuğu, hükümet konağı, cami ve belediye binası ile dükkanların da Grikohor köyünde yapıldığı açıklanmıştır. Çamlık sancağının merkezinin neresi olduğuna yönelik ikincil kaynaklarda bir belirsizlik görülüyorsa da hem Yabanabad eski kaymakamı ve sonrasında Arnavutluk'un ilk Türkiye elçisi olan Rauf Bey'in notlarındaki kısa atıf hem de Ali Birinci'nin açıklamasında sancağın idare merkezinin Gümenice olduğu açıkça görülebilmektedir. Çünkü Rauf Bey'in notlarındaki ilgili kısımda sancağın tesis töreninde limanda demirli Ankara ve Ayıntab torpidolarından çıkarılan askerlerin Grave köyüne götürüldükleri bilgisi yer almaktadır.⁷⁰ Keza Ali Birinci de Andreas Birken'in *Die Provinzen des Osmanischen Reiches* isimli eserinde Reşadiye için Parga karşılığını verdiğini ifade etmekte, bu yerin ise Gümenice olduğunu açıklamaktadır.⁷¹

Yukarıda aktarılan kimi durumlara karşın Gümenice'nin liva merkezi olduğu Çamlık sancağının teşkiline devam edilmiş, resmi yapıların inşası, tanzimi ve donatılması gibi kimi hususlar yoluna konulmaya çalışılmıştır. Bu bakımdan “emâkin-i emîriye ve mebânî-i ‘umûmîye” [devlete ait bina ve kurumlarının] teşkilinde keşifler yapmak için bir mühendisin görevlendirilmesi talep edilmiş, hem teşkilat hem de diğer yapılar için Ticaret ve Nafia Nezareti ile yapılan yazışmalar neticesinde masrafın “masarif-ı gayr-i melhuze” tertibinden ödenmesi gerektiği bildirilmiştir.⁷² Zaten 2 Eylül 1910'da da benzer bir düzenlemenin yapılması gerekli olmuş, liva merkezinde resmî ve kamu binalarının yapımının “fenn-i mi'mâriye”ye [mimarlık kuralları] uygun olabilmesi için öncelikle şehrin bir haritasının yapılması önemli işlemlerden biri olarak görülmüştür. Bu durumda oluşacak

⁶⁹ BOA. *DH.İD.* 144/37. (H. 11.10.1330/M. 23.09.1912).

⁷⁰ Mustafa Balcı, “Arnavutluk'un İlk Türkiye Elçisi Rauf Bey”, *XVI. Türk Tarih Kongresi: Ankara: 20-24 Eylül 2010: Kongreye Sunulan Bildiriler, IV. Cilt, II. Kısım*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2015, s. 859.

⁷¹ Birinci, *a.g.m.*, s. 442.

⁷² BOA. *BEO.* 3747/281010 (H. 01.05.1328/M. 11.05.1910).

masrafların ödenebilmesi için Sadareten Dahiliye ile Maliye nezaretlerine bir yazı ile durum bildirilmiş, gerekenlerin yapılması istenmiştir.⁷³

Meclis-i Mebusan riyasetinden Sadarete gönderilen 14 Haziran 1910 tarihli belgede,

“Yanya vilâyetinde teşkîli irâde-i seniyyeye bi’l-iktirân teşkîlatı sene-i hâliye bûdcesinin esnâ-yı müzâkeresinde Meclis-i Meb’ûsanca nazar-ı i’tibâra alınacağı 6 Nisân sene 326 târîh ve kırk yedi numrolu tezkire-i ‘âcizide taraf-ı sâmilere iş’âr kılınmış olan Çamlık livâsının masârîf-ı teşkîliyesi Mâliye Nezâreti bûdcesinin hîn-i tezekküründe hey’et-i ‘umûmiyece kabul edilmiş olmağla muktezâ-yı nizâmîsinin icrâsı için keyfiyetin nezâret-i ‘âidesine tebliğ buyurulması ‘arz olunur. Ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehü’l-emrindir”⁷⁴

denerek durum bir sonuca kavuşturulmuştur. Meclis-i Mebusanın yazısı üzerine bu kez Sadaret sancağın kurulmasıyla görevlendirilen nezaretlere netice 24 Haziran 1910 tarihli bir yazıyla bildirilmiştir.⁷⁵ Sancağın teşkili ile mutasarrıflığa 24 Temmuz 1910 tarihinde Mekteb-i Mülkiye mezunlarından, ehliyet ve kabiliyeti bilinen Avlonya Kaymakamı Besim Bey’in ataması yapılmıştır.⁷⁶ Besim Bey’in Çamlık sancağı mutasarrıflığına atanmasıyla sancağın teşkili için bir tören düzenlenmiştir. Söz konusu tören Yabanabad kaymakamlığı sırasında bir görevle bölgede bulunan Rauf Bey’in sancağın “resm-i te’sîs” [kuruluş töreni] başlıklı notlarında açıkça tasvir edilmektedir. Bu notlardan sancağın mutasarrıflığına atanan Avlonya’nın eski kaymakamlarından Selanikli Besim Bey’in yanı sıra Rauf Bey’in de Margiliç yoluyla şehre varmış olduğu öğrenilmektedir. Öyle ki yetkililerin şehre girişleri sırasında aralarında Aydonat metropoliteninin de olduğu halkın yolun iki kenarında toplanarak kendilerini alkışla karşıladıkları anlaşılmaktadır. Çamlık’ın kurulma teklifini sunan Hamdi Bey’in evinde yenen yemekten sonra törene geçilmeden evvel limandaki Ankara ve Ayıntab torpidolarının ziyaret edildiği bilgisi de verilmektedir. Sonrasında önce vali “mufassil” [ayrıntılı] bir konuşma yapmış, bu konuşmayı mebusunki takip etmiştir. Rauf Bey’in şahitlik ettiği törende Besim Bey’in “uzun ve durgun” bir konuşma yaptığı ifade edilerek “birkaç defa ikişer dakikalık uzun fasılalar”a yer

⁷³ BOA. BEO. 3787/284012. (H. 26.07.1328/M. 03.08.1910).

⁷⁴ BOA. BEO. 3769/282645-2. (H. 15.06.1328/M. 24.06.1910).

⁷⁵ BOA. BEO. 3769/282645-1. (H. 15.06.1328/M. 24.06.1910).

⁷⁶ BOA. DH.MUİ. 115/3 (H. 13.07.1328/M. 21.07.1910); BOA. İ.DH. 1482/55 (H. 26.05.1328/M. 05.06.1910); BOA. BEO. 3784/283738. (H. 19.07.1328/M. 27.07.1910).

**GÜNEYBATI BALKANLARDA BİR SANCAĞIN TEŞKİLİ:
ARŞİV BELGELERİNE GÖRE ÇAMLIK MUTASARRIFLIĞININ İHDASI**

verildiği de not düşülmüştür. Ayrıca “Talat Bey’in Dâhiliye bütçesinden bin lira tefrîk ettirerek Reşadiye’de bir cami’-i şerîf inşâsına karâr verdiği” müjdesi ile Besim Bey’in konuşmasını sonlandırdığı kaydedilip zımnîen şu tenkitte bulunulmuş:

“Nihâyet ben de Arnavudca bir nutuk îrâd etdim. Ahâlî evvelki nutuklardan bir şey anlamamış idi. Çünkü Türkçe bilmiyorlardı. Benim nutkumdan oldukça şeyler öğrendiler. Nutkumda “evvela Çamlık’ın teşkili Arnavudluk nokta-i nazarından ne derecede hâiz-i ehemmiyettir. Bunu ne cihetle telakkî etmemiz icâb eder. Belki teşkil olunacak limanda ticâreti ecânibe kapdırmamak ne yapmak ne cihetle hareket etmek iktizâ’ eder. Ma’ârifsiz bekâ bulabilir miyiz. Ma’ârif-i milliyemize nasıl çalışmalıyız. İşte ben bir me’mûr olduğum halde Selanik’in en büyük me’mûru huzûrunda fikrimi lisân-ı millî ile serbestâne iblâğdan ihtirâz etmiyordum. Binâen’aleyh herkesin kânûnî ve meşrû’ bir sûrette hakkını ve mesleğini arayub ta’kib etmesi icâb edeceği husûsları” lüzûmu vechile izah etdim.”⁷⁷

Bu kayıtla törendeki genel durum aktarılmıştır.

Çamlık Mutasarrıfı Besim Bey’in Çamlık’taki görevi yaklaşık altı ay sonra sona ermiş, böylece 26 Ocak 1911’de Besim Efendi Yanya’ya bağlı Taşlıca sancağına tayin edilirken yerine ehliyet sahiplerinden biri olan Manastır’ın eski vali yardımcılarında Vagleri Efendi’nin tayini uygun görülmüştür.⁷⁸ Ne var ki Yunan emelleriyle propagandasının şiddetli bir savunucusu olduğu yönündeki Çamlık Tahrirat Müdürü Abdülhalim, Muhasebeci Kazım Nuri, Çamlık Naibi Ahmet Muhtar ile azalar Recep İsa, Ali ve Müftü Yusuf Bahaeddin’in 23 Eylül 1911 tarihli dilekçe-telgrafı üzerine Vagleri Efendi görevden alınmış, hakkında ayrıca bir tahkikat açılmıştır.⁷⁹ Daha sonra 27 Ekim 1911 tarihinde Mersin sancağına mutasarrıf olarak tayin edilmesi üzerine boş kalan Çamlık mutasarrıflığına Hakkari Mutasarrıfı İhsan Efendi atanmıştır.⁸⁰ Ne var ki İhsan Efendi’nin de bir süre sonra sağlık sebeplerinden ötürü istifa etmesi üzerine Çamlık mutasarrıflığına 3 Mart 1912 tarihinde vekaleten Kavala Kaymakamı Mustafa Abdülhalik

⁷⁷ Balcı, *a.g.m.*, s. 859-860.

⁷⁸ BOA. *İ.DH.* 1486/29. (H.05.02.1329/M. 05.02.1911).

⁷⁹ BOA. *DH.MUİ.* 150/45 (H. 30.11.1329/M. 22.11.1911); BOA. *ŞD.* 2112/1. (H. 23.09.1330/M. 05.09.1912).

⁸⁰ BOA. *İ.DH.* 1490/37. (H. 04.11.1329/M. 27.10.1911).

MURAT ÇELİK

Efendi atanmıştır.⁸¹ Bir süre sonra Mustafa Abdülhalik Efendi de yine vekaleten Ergiri mutasarrıflığına atanınca Çamlık sancağı mutasarrıflığına bu defa Avlonya Kaymakamı Ekrem Bey'in atanması söz konusu olmuştur.⁸²

Sancağın ilk yöneticisi olan Avlonya Kaymakamı Besim Bey'in Çamlık mutasarrıflığına atanmasının peşi sıra diğer hükümet görevlileri de atanmaya başlanmış, bu çerçevede defter-i hakani memurluğuna önce Hama sancağı Defter-i Hakani Başkatibi Necip Efendi,⁸³ daha sonra Siirt sancağı Defter-i Hakani Memuru Behçet Efendi tayin edilmişlerdir.⁸⁴ Keza bölgenin Osmanlı idarî yapısı içinde teşkilatlanması için taşra teşkilatının organizasyonu yapılmaya başlanmıştır.

Yöre halkının psikolojik açıdan güçlendirilmesi ve destek olması amacıyla Hazine-i Hümayunda korunan lihye-i şeriflerden birinin Çamlık'a gönderilmesi söz konusu olmuş ve durum Evkaf Nezaretine bildirilmiştir.⁸⁵ Öyle ki bu husus önce Meclis-i Mebusanda konuşulmuş, Trabzon mebusu Mehmet Efendi lihyenin Evkaf Nezareti aracılığıyla gönderilmesini teklif etmişse de meclis tarafından Hamdi Bey görevlendirilmiştir.⁸⁶ Keza Besim Bey'in açılış konuşmasında müjdesini verdiği Gümenice'de yapılması planlanan caminin 1910 yılı Kasım ayında Maliye Nezaretinden Dahiliye Nezaretine yazılarak 1000 lira masrafla yapılması takip edilmiştir.⁸⁷

Bölgeyi oluşturan ve yukarıda adları anılan Yanya, Delvine ve Avlonya vilayetleri idarî yapıdaki önemlerini 19. yüzyıla kadar sürdürmüş olsalar da 19. yüzyılın hem siyasî hem de ekonomik etkilerden ötürü bazı değişikliklere gidilmiştir. Adı sonradan Reşadiye olacak Gümenice'nin bağlı olduğu Yanya da söz konusu değişikliklerin en fazla görüldüğü yerdir. Yerel yönetimlerin Osmanlı idaresinde bir yönetim aracı olarak görülmeye başlanmasıyla birlikte bir idare meclisinin de tesis edildiği Yanya, Ergirikası,

⁸¹ BOA. *İ.DH.* 1492/25 (H. 14.03.1330/M. 03.03.1912); BOA. *BEO.* 4010/300705. (H. 14.03.1330/M. 03.03.1912).

⁸² BOA. *BEO.* 4052/303874. (H. 03.07.1330/M. 18.06.1912).

⁸³ BOA. *BEO.* 3794/284482. (H. 09.08.1328/M. 16.08.1910).

⁸⁴ BOA. *BEO.* 3842/288095. (H. 04.01.1329/M. 05.01.1911).

⁸⁵ BOA. *HH.İ.* 201/31 (H. 17.12.1327/M. 30.12.1909); BOA. *MB.İ.* 139/26. (H. 19.12.1327/M. 01.01.1910).

⁸⁶ "Yirmiüçüncü İnikad, 28 Kânunuevvel 1325 Pazartesi", *Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 1, İçtima Senesi: 2*, TBMM Basımevi, Ankara 1985, s. 472, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MECMEB/mmbd01ic02c001/mmbd01ic02c001ink023.pdf>, (16.04.2024).

⁸⁷ BOA. *ML.EEM.* 821/7. (R. 10.09.1326/M. 23.11.1910).

**GÜNEYBATI BALKANLARDA BİR SANCAĞIN TEŞKİLİ:
ARŞİV BELGELERİNE GÖRE ÇAMLIK MUTASARRIFLIĞININ İHDASI**

Berat, Narda ve Preveze sancakları şeklinde teşkilatlandırılmıştır. Daha sonra önce Tırhala Yanya'dan ayrılarak bağımsız bir sancak haline getirilmiş, ardından da merkezi Reşadiye olan Çamlık sancağı kurulmuştur.

İlgili belgede de ifade ve işaret edildiği üzere Reşadiye'nin 3. sınıf bir sancak olarak teşkilatlanmasına karar verilmiş, bürokratik düzen ise 1871 nizamnamesine göre tesis edilmiştir. Öyle ki 1871 nizamnamesi İttihat ve Terakki tarafından 1913'te hazırlanan yerel yönetimler düzenlemesine kadar yürürlükte kalmış, zaten Çamlık da söz konusu düzenlemeden önce Osmanlı idaresinden ayrılmıştır.⁸⁸

Sonuç

Rumeli, Balkanların yurt edinilmesinden itibaren devletin en güçlü idarî parçası olarak görülmüş, hem askerî hem de ekonomik temel kaynağı olarak kabul edilmiştir. Böylesine büyük bir alan önce Rumeli Beylerbeyliği şeklinde planlanmış, sonrasında sancak ve kazalar şeklinde bir örgütlenmeye gidilmiştir. Ne var ki 19. yüzyılda telgraf ve demiryolu gibi yeni teknolojik imkanların Osmanlılar tarafından kullanılmaya başlanmasıyla sevk ve idarenin önceki dönemlere kıyasla kolaylaşması ve bölge halklarının kendi siyasi yönetimlerini kurma talepleri Osmanlı yönetici elitlerini idarî yapıda bir takım değişiklikler yapmak zorunda bırakmıştır. Bahsi edilen çözüm yolları içinde askerî olanlar kullanılmışsa da Tanzimat'ın meyvelerinden yerel meclislerin ihdası söz konusu olmuş, Osmanlı yönetici elitleri ayrıca yeni sancaklar kurarak devletin geniş topraklarını yönetmek için büyük çabalar sarf etmiştir.

Çamlık sancağının ihdası yereldeki asayiş ile ilgili sorunlara hızla müdahalede bulunabilmenin yanı sıra uluslararası bir sorun haline gelmekte olan Epir bölgesinin idaresini kolaylaştırmak amacıyla da uygulama alanı bulmuştur. Ne var ki hem Karadağ hem de Balkan hadiseleri sancağın uzun süreli bir idarî yapı olarak kalmasına imkân sağlamamış, amaçlanan fayda bölgenin Yunanistan'a dahil olmasıyla sonuçsuz kalmıştır. Çamlık deneyiminden elde edilen sonuç, askerî ve politik amaçlarla yapılmaya çalışılan idarî düzenlemelerin yine askerî ve politik amaçlarla akim kalabileceği yönünde olmuştur.

⁸⁸ İber Ortaylı, *Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler (1840-1878)*, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara 1974, s. 48-49.

MURAT ÇELİK

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Sadaret, Divan Kalemi

A.}DVN. 82/22; A.}DVN. 82/23.

Sadaret, Mühimme Kalemi

A.}MKT.MHM. 2/77.

Sadaret, Meclis-i Vela Evrakı

A.}MKT.MVL. 135/71.

Sadaret, Umum Vilayat Evrakı

A.}MKT.UM. 307/29.

Bab-ı Âlî Evrak Odası

BEO. 1740/130441; BEO. 3560/266996; BEO. 3614/270981; BEO. 3634/272542; BEO. 3725/279332; BEO. 3731/279807; BEO. 3737/280237; BEO. 3747/281010; BEO. 3769/282645; BEO. 3794/284482; BEO. 3784/283738; BEO. 3787/284012; BEO. 3842/288095; BEO. 4010/300705; BEO. 4052/303874.

Dahiliye, İdare

DH.İD. 144/37.

Dahiliye, Mektubi Kalemi

DH.MKT. 1481/32; DH.MKT. 1481/99; DH.MKT. 2080/18; DH.MKT. 2555/59; DH.MKT. 2832/42; DH.MKT. 2843/37; DH.MKT. 2862/55; DH.MKT. 2915/7.

Dahiliye, Muhaberat-ı Umumiye İdaresi

BOA. DH.MUI. 7/55; DH.MUI. 115/3; DH.MUI. 150/45.

Dahiliye, Siyasi Kısım

DH.SYS. 82/3-7.

Dahiliye, Şifre Kalemi

GÜNEYBATI BALKANLARDA BİR SANCAĞIN TEŞKİLİ:
ARŞİV BELGELERİNE GÖRE ÇAMLIK MUTASARRIFLIĞININ İHDASI

DH.ŞFR. 122/64.

Harita

HRT. 352; *HRT.* 1332.

Hatt-ı Hümayun

HAT. 397/20922; *HAT.* 407/21206; *HAT.* 412/21430; *HAT.* 1483/43.

Hazine-i Hassa

HH.İ. 201/31.

İrade, Dahiliye

İ.DH. 946/74869; *İ.DH.* 1480/43; *İ.DH.* 1480/67; *İ.DH.* 1482/55; *İ.DH.* 1486/29; *İ.DH.* 1490/37; *İ.DH.* 1492/25.

Mabeyn-i Hümayun İradeleri

MB.İ. 139/26; *MB.İ.* 141/85.

Maarif Nezareti, Mektubi Kalemî

MF.MKT. 92/113; *MF.MKT.* 154/29.

Maliye Nezareti, Emlak-i Emiriye Müdüriyeti

ML.EEM. 821/7.

Meclis-i Vükela Mazbataları

MV. 21/2; *MV.* 130/27.

Şura-yı Devlet

ŞD. 2112/1; *ŞD.* 2787/51; *ŞD.* 2794/27.

Yıldız, Esas Evrakı

Y.EE. 43/212; *Y.EE.* 111/16; *Y.EE.* 111/38.

Yıldız, Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi

Y.PRK.MYD. 18/100.

Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri

“Yirmiüçüncü İnikad, 28 Kânunuevvel 1325 Pazartesi”, *Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 1, İçtima Senesi: 2*, TBMM Basımevi, Ankara 1985,

MURAT ÇELİK

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MECMEB/mmbd01ic02c001/mmbd01ic02c001ink023.pdf>, (16.04.2024).

“Yetmişdokuzuncu İnikad, 12 Mayıs 1325 Salı”, *Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 3, İçtima Senesi: 1*, TBMM Basımevi, Ankara 1982, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MECMEB/mmbd01ic01c003/mmbd01ic01c003ink079.pdf>, (16.04.2024).

“Ellidördüncü İnikad, 1 Mart 1326 Pazartesi”, *Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 3, İçtima Senesi: 2*, TBMM Basımevi, Ankara [t.y.], <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MECMEB/mmbd01ic02c003/mmbd01ic02c003ink054.pdf>, (16.04.2024).

“Yetmişdördüncü İnikad, 5 Nisan 1326 Pazartesi”, *Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 4, İçtima Senesi: 2*, TBMM Basımevi, Ankara 1986, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MECMEB/mmbd01ic02c004/mmbd01ic02c004ink074.pdf>, (16.04.2024).

2. Araştırma ve İnceleme Eserler

AKMAN, Mehmet, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Osmanlı Hukuk Mevzuatı II: II. Tertip Düstür’un Tarihî Fihrist ve Dizini”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, Sayı 4, 2007, ss. 41-353.

BALCI, Mustafa, “Arnavutluk’un İlk Türkiye Elçisi Rauf Bey”, *XVI. Türk Tarih Kongresi: Ankara: 20-24 Eylül 2010: Kongreye Sunulan Bildiriler, IV. Cilt, II. Kısım*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2015, ss. 851-860.

BİRİNCİ, Ali, “Ali Kemâlî Aksüt’ün Filât Hâtıraları”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 4, 1993, ss. 437-466.

CHANTEPLEURE, Guy, *Kuşatılmış Kent Yanya: Ekim 1912-Mart 1913*, (çev.) Fazıl Bülent Kocamemi, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2010.

CİN, Turgay, “Yunanistan’da Müslüman Türk Azınlık, Baş Müftülük ve Müftülükler”, *Yeni Türkiye*, Cilt XXIII, Sayı 97, 2017, ss. 18-40.

ÇADIRCI, Musa, “Türkiye’de Kaza Yönetimi (1840-1976)”, *Belleten*, Cilt LIII, Sayı 206, 1989, ss. 237-257.

GÜNEYBATI BALKANLARDA BİR SANCAĞIN TEŞKİLİ:
ARŞİV BELGELERİNE GÖRE ÇAMLİK MUTASARRIFLIĞININ İHDASI

DARQUES, Régis, *Mapping Versatile Boundaries: Understanding the Balkans*, Springer, [Cham] 2017.

DELVINA, Sherif, *Low Albania (Epirus) and Cham Issue*, Eurorilindja, Tiranë 2006.

DURDU, Mustafa, “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Arnavutluk’ta 1847 Toskalık İsyanı ve Osmanlı Devleti’nin Müdahalesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt XIII, Sayı 69, 2020, ss. 312-336.

ERKEN, İlkay, “Müstakil Serfiçe Sancağının Teşkili ve İdaresi (1881-1888)”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 44, 2021, ss. 203-223.

_____, *Yanya Sancağının İdari Yapısı ve yerleşim Birimleri (1867-1913)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Nedim İpek, Samsun 2019.

GAWRYCH, George Walter, *Ottoman Administration and the Albanians 1908-1913*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Michigan Üniversitesi 1980.

GENÇOĞLU, Mustafa, “1864 ve 1871 Vilayet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, 2011, ss. 29-50.

GÜMÜŞSOY, Emine, “1854 Yanya-Tırhala Olayları ve Osmanlı Devleti”, *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, Sayı 19, 2008, ss. 97-112.

HAMZAJ, Irieda, *Balkan Geopolitics and Chameria Question*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Sezgin Kaya, Bursa 2019.

İNALCIK, Halil, *Hicrî 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1954.

KANSU, Aykut, *1908 Devrimi*, (çev.) Ayda Erbal, İletişim Yayınları, İstanbul 1995.

MURAT ÇELİK

KOKOLAKIS, Michalis, *To úστερο Γιαννιώτικο Πασαλίκι: χώρος, διοίκηση και πληθυσμός στην τουρκοκρατούμενη Ήπειρο (1820-1913)*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών. Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών, Αθήνα 2003.

KRETSI, Georgia, “The ‘Secret’ Past of the Greek-Albanian Borderland: Cham Muslim Albanians: Perspectives on a Conflict over Historical Accountability and Current Rights”, *Ethnologica Balkanica*, Sayı 6, 2002, ss. 171-195.

NURJA, Ermal, *Yanya Vilayeti Amed-Reft Defterlerine Göre Yanya’da Dini Kurumlar, Yapılar ve Dini Hayat (XIX Yy. Sonu- XX Yy. Başları)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Cahit Baltacı, İstanbul 2009.

ORAL, Özgür, “Korfu’dan Atina’ya: Francesco Morosini’nin Mora Seferi’ne Dair Bir Günlük”, *Türk-İtalyan Müşterek Harp Tarihi Sempozyumu Bildirileri 21-22 Ekim 2019*, (yay. haz.) Gültekin Yıldız ve Serkan Osmanlıoğlu, Millî Savunma Üniversitesi, Fatih Harp Tarihi Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2020, ss. 133-149.

ORTAYLI, İlber, *Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler (1840-1878)*, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara 1974.

_____, *Tanzimat’tan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*, Hil Yayın, İstanbul 1985.

_____, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yayınları, İstanbul 1999.

ÖZCAN, Halil, “Arnavutluk’un Atina Büyükelçiliği Raporları Temelinde Türk-Yunan Mübadelesinde Müslüman Arnavutların Durumu”, *90. Yılında Lozan ve Türkiye Cumhuriyeti Uluslararası Sempozyumu (13-15 Kasım 2013, Ankara)*, (yay. haz.) Duygu Türker ve Murat Saygın, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 2015, ss. 149-179.

PEHLİVANOĞLU, Özcan, “Güneydoğu Avrupa’da (Balkanlar) Türk İzleri”, *Yeni Türkiye*, Cilt 66, Sayı 1, 2015, ss. 261-272.

PIZANIAS, Petros T., *The Making of the Modern Greeks: 1400-1820*, Cambridge Scholars, Newcastle upon Tyne 2020.

GÜNEYBATI BALKANLARDA BİR SANCAĞIN TEŞKİLİ:
ARŞİV BELGELERİNE GÖRE ÇAMLIK MUTASARRIFLIĞININ İHDASI

POQUEVILLE, François Charles Hugues Laurent, *Voyage de la Grèce, V. I-VI*. Deuxième édition. Firmin Didot, Père et Fils, Paris 1826-1827.

REINKOWSKI, Maurus, *Düzenin Şeyleri, Tanzimat'ın Kelimeleri: 19. Yüzyıl Osmanlı Reform Politikasının Karşılaştırmalı Bir Araştırması*, (çev.) Çiğdem Canan Dikmen, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017.

STEPHENSON, Charles, *A Box of Sand: The Italo-Ottoman War 1911-1912: The First Land, Sea and Air War*, The Tattered Flag Press, Ticehurst 2014.

ŞEMSEDDİN Sami, *Kamusü'l-A'lâ: 3. Cild*, Mihran Matbaası, İstanbul 1308.

TURAL, Erkan, “Osmanlı Taşrasında Fransa Etkisi - 1864 Nizamnamesi'nin Arkasında III. Napolyon mu vardı?”, *1864 Vilayet Nizamnamesi*, (ed.) Erkan Tural ve Selim Çapar, Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara 2015, ss. 69-96.

TURAN, Sibel ve ŞENBAŞ, Demet, “A Problem Between Albania and Greece: Cham Albanians”, *Conflict Areas in the Balkans*, (ed.) Pınar Yürür ve Arda Özkan, Lexington Books, Lanham 2020, ss. 109-124.

TÜRBEDAR, Erhan, “Yunanistan-Arnavutluk İlişkileri: Balkanların Tedirgin Dostları”, *Karadeniz Araştırmaları: Balkan, Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 2004, ss. 109-120.

ÜNVER, Metin, “Vilayet Nizamnamelerinin Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatına Etkileri (1864-1876)”, *1864 Vilayet Nizamnamesi*, (ed.) Erkan Tural ve Selim Çapar, Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara 2015, ss. 96-125.

VICKERS, Miranda, *The Cham Issue: Albanian National & Property Claims in Greece*, Conflict Studies Research Centre, Royal Military Academy Sandhurst, Camberley 2002.

YAZICIOĞLU, Filiz, *Yanya'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Tanzimat Uygulamaları (1830-1876)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Davut Hut, İstanbul 2023.

MURAT ÇELİK

YİĞİT, Yücel, “Prizren Sancağının İdari Yapısı (1864-1912)”, *History Studies International Journal of History*, Cilt II, Sayı 1, 2010, ss. 114-146.

ZEYREK, Suat, “II. Meşrutiyet’te Demokratik Muhalefetin Sonu: Arnavutluk İsyancıları ve Sonuçları”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt II, Sayı 33, 2012, ss. 299-336.

ZİBERİ, Hiriye, “Balkan Savaşlarının Balkanlar’a Yansıması”, *Uluslararası Balkan Sempozyumu: Balkan Savaşlarının 100. Yılı: 11-13 Mayıs 2012 / İstanbul: Bildiriler*, (ed.) Kenan Gültürk ve S. Bilal Nur, Bağcılar Belediyesi Başkanlığı, İstanbul 2012, ss. 318-325.

GÜNEYBATI BALKANLARDA BİR SANCAĞIN TEŞKİLİ:
ARŞİV BELGELERİNE GÖRE ÇAMLIK MUTASARRIFLIĞININ İHDASI

HARİTALAR

1

Yanya Vilayeti ve Çamlık
BOA. HRT. 352

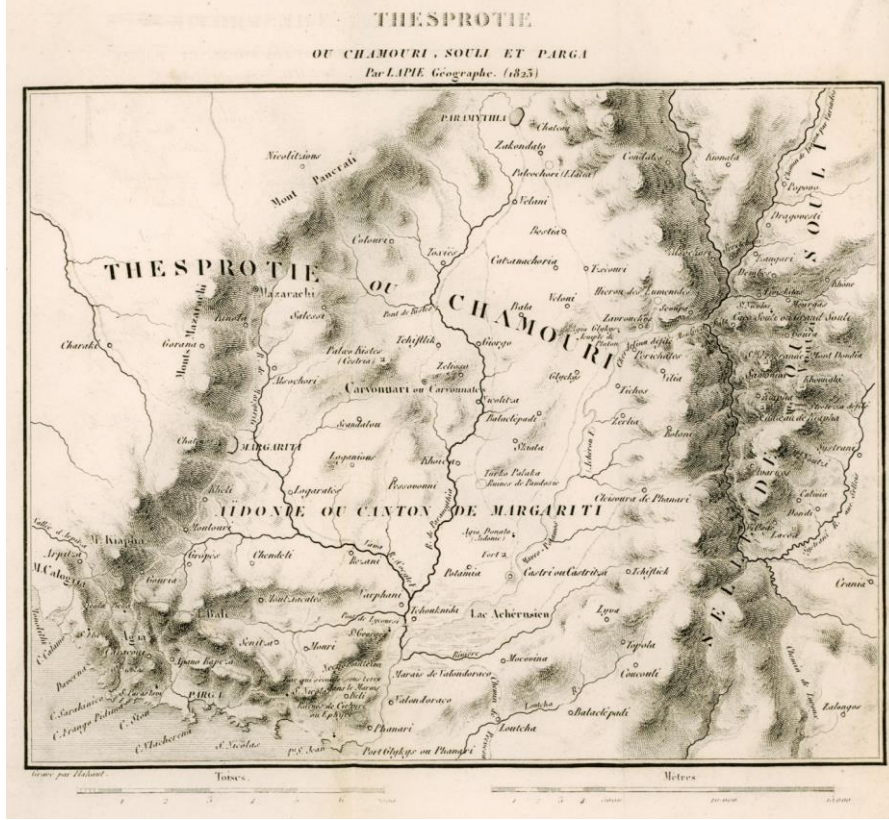
MURAT ÇELİK

2

Yanya Vilayeti ve Çamlık
BOA. HRT. 1332

GÜNEYBATI BALKANLARDA BİR SANCAĞIN TEŞKİLİ:
ARŞİV BELGELERİNE GÖRE ÇAMLIK MUTASARRIFLIĞININ İHDASI

3

Çamlık

François Charles Hugues Laurent Pouqueville, *Voyage de la Grèce*, V. I-VI,
Deuxième édition, Paris: Firmin Didot, Père et Fils 1826-1827.